MC
83.006

Az olvasási szokások változásai Bácsalmáson

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Bácskai István—Gereben Ferenc—Nagy Attila:

AZ OLVASÁSI SZOKÁSOK VÁLTOZÁSAI BÁCSALMÁSON

(Többlépcsős vizsgálat fiatalok körében)

Budapest, 1983

A II. és V. fejezetet BÁCSKAI ISTVÁN,
az I., IV. és VI. fejezetet GEREBEN FERENC,
a III. fejezetet NAGY ATTILA írta

Szerkesztette
GEREBEN FERENC

BÁCSKAI István
Az olvasási szokások változásai Bácsalmáson : Többlépcsős vizsgálat fiatalok körében / Bácskai István, Gereben Ferenc, Nagy Attila ; [szerk. Gereben Ferenc] ; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. - Bp. : OSZK-KMK, 1983. - 76 p. ; 22 cm
ISBN 963 201 160 0
Mt.: Gereben Ferenc. - Nagy Attila. - Országos Széchényi Könyvtár (Budapest). Könyvtártudományi és Módszertani Központ (közr.)
028.01:301

ISBN 963 201 160 0

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Felelős kiadó: Szente Ferenc igazgató. Megjelent: 6,2 A/5 ív terjedelemben. Készült az Országos Széchényi Könyvtár házi nyomdájában. Felelős vezető: Rosta Lajosné. M.sz. 83 218

MC 83.008
OSZ SZÉCHÉNYI KÖNYV- TÁR
A 2
1983

ELŐSZÓ

I.

Bácsalmás nem fehér folt az olvasást és a könyvtárat kutatók számára. Már 1961-ben a Bácsalmási Járási Könyvtár tevékenységének teljes keresztmetszetét bemutató tanulmány született (Könyvtáros, 1961/7-8. sz.). Gerő Gyula, a tanulmány szerzője, később kibővitve, könyv alakban is közzétette tapasztalatait.*

A további információk gyüjtését elősegitette a véletlen is. Ugyanis nemcsak a könyveknek lehet meg a maga sorsa, hanem immár a könyvkultura területén folytatott vizsgálódásoknak is. S ez a sors - szoros összefüggésben azzal a ténnyel, hogy az olvasáskutatás Magyarországon immár csaknem két évtizedes multra tekint vissza - váratlan ajándékokkal is kedveskedhetik a kutatóknak. Jó példa erre annak a többlépcsős vizsgálatnak a története, amelynek eredményeit ez a kiadvány ismerteti.

Amikor Kamarás István szociológus 1979-ben Kiskunhalas kulturális életének szociográfiáját készitette, a kiskunhalasi Városi Könyvtárban összetalálkozott Fekete Dezső könyvtárossal, akiről kiderült, hogy mintegy másfélezer feldolgozatlan kérdőivet (amelyeket még 1965-ben töltetett ki Bácsalmás általános iskolai tanulóival) őriz a padlásán. Felmérését Ughy Jenő kérdőive inspirálta, aki a magyar olvasáskutatás egyik uttörőjeként a

* Gerő Gyula: Tiz esztendő... (Jegyzetek a bácsalmási könyvtár munkájáról.) Bp. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1963.

hatvanas évek első felében a falusi lakosok olvasáskultúráját vizsgálta. Kamarás István kezdeményezésére - az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutatási műhelyében - csakhamar megindult a "leletmentés". Fekete Dezső kérdőívei közül kiemeltük azokat, amelyeket 13-14 éves (hetedikes - nyolcadikos) tanulókkal készitett 1965-ben. Ezek száma 348 volt. E kérdőíveket kettős összehasonlitás alapjának tekintettük, s ennek megfelelően 2 uj kérdőívet szerkesztettünk.

A két, 1979-ben végzett ujabb vizsgálat közül az egyik a mai 13-14 éves bácsalmási gyerekek (számszerint 154) olvasási és olvasmánybeszerzési szokásait mérte fel. Kiadványunk III. fejezetében Nagy Attila e felmérésnek tanulságait ismerteti, összehasonlitva az 1965-ös és az 1979-es felmérési adatokat: vagyis a "régi" és a "mai" gyerekek olvasáskulturáját.

Másik, szintén 1979-ben végzett vizsgálatunk az összevetés más módjával élt. Az 1965-ben 13-14 éves tanulók közül 119-et sikerült ujból fellelnünk, s velük uj (a régihez hasonló) kérdőívet kitöltetnünk. Itt tehát az összehasonlitás két oldalán ugyanazon fiatalok régebbi és ujabb olvasói magatartása áll. A másfél évtized alatt bekövetkezett változások főbb tendenciáit a IV. fejezet elemzi.

Nem elégedtünk meg a kérdőívek adatai által tolmácsolt személytelen információkkal, s e két szükkörü felmérést - 1982-ben - szociografikus-mélyinterjus vizsgálattal egészitettük ki. Ez egyfelől a vizsgálat terepével: Bácsalmással, másfelől - 12 fiatallal folytatott beszélgetés alapján * - az olvasásnak és a könyvnek az

* A 12 fiatal azok közül került ki, akik már 1965-ben és 1979-ben is töltöttek ki kérdőívet.

egyéni életekben játszott szerepével ismertet meg minket közelebbről. E megközelités tanulságait Bácskai István a II. és V. fejezetben foglalja össze.

Ahol lehetett, törekedtünk arra, hogy a cseppben megmutassuk a tengert: észleléseinket, a bácsalmási tapasztalatokat több helyütt megpróbáltuk összevetni a magyarországi olvasáskultura főbb jelenségeivel.

Az 1979-es ujabb adatfelvételek és az adatok feldolgozási munkálatai is Fekete Dezső aktiv közremüködésével folytak, akinek ezért, valamint a történeti értékü 1965-ös adatok rendelkezésünkre bocsátásáért ezuttal is köszönetet mondunk.

Szomoru kötelességként említést kell tennünk még a fiatalon elhunyt Győri Matildról, aki az adatfeldolgozási munkák oroszlánrészét végezte - példás lelkiismeretességgel és ügyszeretettel.

A VIZSGÁLATOK HELYSZINE: BÁCSALMÁS

II.

A LAKOSSÁGRÓL, A TELEPÜLÉS DINAMIKÁJÁRÓL

Azon a szimplifikáción tul, hogy a környezet hatását nem hagyhatjuk figyelmen kivül, ugy véljük: Bácsalmás sajátosságainak magyarázó jelentősége lehet az olvasási kultura dimenzióinak értelmezésében. Ezért nem kerülhetjük el egy elnagyolt kép felvázolását.

A tatárjárásig a csak magyarok lakta területre először kunokat telepitettek, majd a török uralom után rácokat. Az igy kialakult, javarészt rácok lakta községet a kuruc előhadak felégették a Rákóczi-szabadságharc idején. Az elpusztult település helyén uj községet alapitottak 1711-ben a délről jött bunyevácok és horvátok; majd 1760-ban és 1786-ban németeket telepitettek, elsősorban Lotharingiából. A telepesek ingyen ellátást, uj házat teljes berendezéssel, földet, földmüvelő eszközöket és tiz évi adókedvezményt kaptak II. Józseftől. A magyar nyelvü lakosság sok helyről, szervezetlenül települt ide, vagy idegenből magyarosodott.

A lakosság összetétele igy alakult az évek során:

	összlakosság	német	magyar	bunyevác
1890:	8 441	5 114	1 821	1 506
1930:	13 045	7 306	4 451	1 238
1940:	14 070	10 000	2 700	1 370
1945:	13 500	1 800	10 330	1 370
1960:	9 739			
1970:	8 883	Nem áll rendelkezésünkre adat		
1980:	8 562			

Az 1941 és az 1945 év közti szembetünő nemzetiségi eltérés nem a tényleges változást mutatja - bár jelentős számban történtek kitelepitések -, hanem már a század elején meglévő kétnyelvüség, illetve az anyanyelv és a nemzetiség kongruenciáját és inkongruenciáját - az aktuális politikai helyzettől függően. (Ez a választás azonban nem feltétlenül az érintettektől függött - igy olyanokat is kitelepitettek, akik soha nem vallották magukat németnek.) Egyenes következménye lett mindennek, hogy az itt maradt svábok háttérbe szorultak, magukba zárkóztak, s csak akkor kezdtek ujra németül beszélni, amikor már rokonaik hazalátogathattak. A fiatalok között igy nincs német anyanyelvü, hagyományaikat nem ápolják.

Pedig a település arculatát a legnagyobb számban jelenlévő német nemzetiségüek határozták meg: a mezőgazdaságban a sok munkát igénylő, főleg családi keretek között folytatott gyümölcs- és szőlőmüvelés volt a legáltalánosabb, valamint a kukoricatermesztés kedvező feltételei miatt - homokos, löszös talaj, a napsütéses órák magas száma - a háztáji állattartás. A magukkal hozott magasabb kultura egyben az ipar kezdeteit is jelentette (1815-ben jelentős számban müködtek takács és szabó céhek); az iparosodás mértéke azonban még igy sem haladta meg a más hasonló nagyságu mezőgazdasági községekét.

Nem feladatunk megrajzolni Bácsalmás teljes gazdasági fejlődését, ezért kénytelenek vagyunk nagy ugrásokkal haladni.

Az 1960-as évekre Magyarországon az agrártermelésen alapuló mezőváros jellegü települések továbblépési lehetőségét az ipar telepitése jelentette. A további iparositást jelentősen megkönnyiti, ha a tervezők a már

meglévő számos más üzem adottságaira támaszkodhatnak. Bácsalmás esetében a mezőgazdasághoz kapcsolódó agrokombinátok létesitését a nálánál kedvezőbb körülmények között lévő települések: Baja, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kecskemét már tradicionálisan is lefoglalták. A mezőgazdaság korszerüsödésével először a női munkaerő szabadultfel, hasznositani, ilyen körülmények között, csak könnyüipari munkahelyek létesitésével lehetett, pl. a könnyebben megtanulható ruhagyári munkával. A férfiak ipari munkalehetőségei azonban továbbra is csak a kisegitő és a melléküzemek maradtak. Igy érthető, hogy az iparban helyben foglalkoztatottak között több a nő (656 : 448), s ez még akkor is igaz marad, ha az épitőiparban dolgozókat is hozzászámoljuk (689 : 596).

Egy település városiasodását döntően a természeti, közlekedési, gazdasági tényezők, különböző társadalmi szervezetek, intézmények határozzák meg. Bácsalmást példaként szokták emlegetni a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági adottságu területekre. A hatvanas években elsősorban a környező kisközségeket iparositották, igy Bácsalmás korábbi fejlődésének eredményei visszavetődtek. Az 1968-as uj gazdasági mechanizmus idején pedig az ipartelepités óvatosabbá, "biztosra menővé" vált, és igy a község intenziv fejlesztése megint elmaradt. Pedig mint bevásárlócentrum kb. harmincezres vonzásterülettel rendelkezik - évtizedek óta.

A település fejlődésének sajátos koreográfiája van: rövid felfelé ivelő szakasz, amely azonban egy pontnál megtorpan, mert elmarad a szükséges minőségi változás. Ez a megtorpanás azután a haladás feszültségét is kioltja, s visszahanyatlik minden a csendes középszerüségbe. Ebben a nem tul szerencsés pulzálásban a határozatoknak, az adminisztrativ intézkedéseknek, a vezetői hozzáálla-

soknak jelentős szerep jut.

Tipikus példa minderre a könyvtár esete.

A Bácsalmási Járási Könyvtár fejlődésének kezdeteit kétségtelenül Fekete Dezsőnek köszönheti, aki 1953-ban került a könyvtár élére. A járás jobb megismerése érdekében - maga Heves megyei születésü - a társadalmi és könyvtári hagyományok gyüjtését, feldolgozását szervezte. Emelkedett a könyvtári munka szinvonala (állományfeltárás, olvasószolgálat, tájékoztató munka); az ország néhány nagyobb könyvtárával felvett kapcsolat pedig a további intenziv fejlődés biztositékának látszott.

1962 elején azonban - a területrendezés következtében - Bácsalmás megszünt járási székhely lenni. A járás egyik felét Kiskunhalashoz, a másikat Bajához csatolták. Igy a járási könyvtár községivé vált, funkcióit leszükitették (pl. a szervezőkönyvtárosi állást Halasra, a gyerekkönyvtárosit Bajára vitték), a dolgozók számát kettőre csökkentették. A lehetőségek elapadása mellett elenyésző pozitivum csupán, hogy a Nemzeti Bank megszünt járási fiókjának épületébe költöztek át, ahol a szabadpolcos rendszer bevezetésének kedvezőbbek voltak a feltételei. Ugyanakkor az eredeti könyvtárépület uj szárnnyal való bővitéséhez csupán néhány "hajszál" hiányzott: társadalmi munkában már el is készültek az épitkezés tervei.

Bácsalmás a Bajai járás települései között, az egy lakosra jutó tanácsi beruházások tekintetében, az utolsó előtti helyet foglalja el. Igy jóval kevesebb pénzzel gazdálkodhat, mint amennyit a helyi termelés arányából elvárhatnánk - talán ez a momentum is mutatja: nem dinamikus fejlődésre itéltetett.

PÁLYAVÁLASZTÁSI, TOVÁBBTANULÁSI LEHETŐSÉGEK

Bácsalmáson nyolc általános iskolai végzettséggel közvetlen, gyors munkábaállást a férfiaknak csak a mezőgazdaság hagyományos paraszti munkája kinál. Ez azonban már nem vonzó a fiatalok számára, inkább szakmát választanak, középiskolába mennek.

A település és a környék profiljának megfelelően 1937-től 1947-ig mezőgazdasági középiskola müködött a községben, amit 1947-ben mezőgazdasági technikummá minősitettek. Ezt a technikumot 1953-ban Kiskunhalasra telepitették, és helyette létrehozták az általános képzést nyujtó Hunyadi János Gimnáziumot. Igy most Bácsalmáson szakmai jellegü továbbtanulásra nincs lehetőség, a legközelebbi szakmunkásképző és szakközépiskola több mint harminc kilométerre található.

30 év körüli beszélgetőpartnereink egyike igy beszélt erről: "Általános iskolában 4,5 volt az eredményem, és Kalocsára kerültem mezőgazdasági tagozatra. Eredetileg a Martfüi Cipőgyárba akartam menni cipőfelsőrész készitőnek, szakközépiskolába. Fel is vettek, de nem volt kollégium. Kalocsán volt kollégium, ezért inkább ezt kellett választanom."

"1966-ban végeztem az általános iskolát - mondta egy másik -, utána két helyre adtam be a továbbtanulási kérelmet. Budapesten felvettek a Ruházati és Cipőipari Szakközépiskolába, de nem volt kollégium, ezért Makóra mentem az ipari tanuló intézetbe."

A gimnáziumban való továbbtanulás Bácsalmáson sok esetben egyet jelent a jövőre való elképzelések hiányával, hiszen az elmaradt városiasodás következtében a képesitést nem nyujtó gimnáziumi érettségi csak kevés esélyt nyujt (legalábbis helyben) a jó elhelyezkedésre.

Néhány idevonatkozó részlet az interjukból:

"Azért jelentkeztem a gimnáziumba, mert nem tudtam eldönteni, hogy hová menjek."

Egy másikuk:

"Jelentkeztem Pécsre, technikumba, 41-42 tanulót vettek fel a 200 jelentkezőből, nem nagy esélyem volt. Nagy volt matematikából a követelmény, a felvételi nem is sikerült. Ide a gimnáziumba nem kellett felvételizni."

Más megközelitésben:

"Nem akartam gimnáziumba menni, a bátyám ott kezdte, nem is fejezte be. Nagyon szorgalmasnak képzeltem a gimnazistákat, sokat kellett tanulniuk, nekik egyensapkát kellett hordani, a technikumi élet felszabadultabbnak tünt."

Legjobban talán a következő érvelés fejezi ki a helybeliek véleményét:

"Ugy vagyok vele, hogy egy jó szakmunkásnak nagyobb a becsülete, mint egy középiskolát végzettnek, aki nem tanul tovább egyetemen, főiskolán. Az érettségi nagyon kevés. Ha a szakmájához kell érettségi, akkor még mindig jobb a hozzáállása... Ami szomoru, hogy a faluban van gimnázium, de nincs szakmunkásképző vagy iparitanuló-iskola. Ha a gyerekek nem gimnáziumba mennek, akkor el kell a faluból máshová járni iskolába. Nagy többségük inkább szakmát tanulna, a továbbtanulás nincs megoldva."

A szakmát szerzett fiatalok tudása szinte teljesen független a község munkaerő szükségletétől. Az otthoni munkahely kinálatának hiánya, a megszokott (nagy)városi élet csábitása sokukat a városban maraszt, és akik visszatérnek, azok mögött is esetleg már egy sikertelen körut áll. (Példaként nézzük egy Baján végzett vizügyi

szakember - nem teljes! - vándorlását, Bácsalmásra való visszakerülése előtt: Baja, Siófok, Szekszárd, Kaposvár, Tab, Karád, Győr, Látrány.)

GYEREKEK – RÉGEN ÉS MOST
(A 13-14 éves tanulók olvasási szokásai 1965-ben és 1979-ben)

III.

Az 1965-ben felmért bácsalmási tanulók kérdőivei közül kiemeltük az akkori összes VII. és VIII. osztályos tanulóét (összesen 348-at), s a vizsgálatot - a korábbihoz erősen hasonlító kérdőívvel - 1979-ben megismételtük. Ennek során mintát vettünk azokból a tanulókból, akik 1979-ben látogatták Bácsalmáson az általános iskola VII. és VIII. osztályát. Másodizben 154 tanulót kerestünk fel kérdőívünkkel. Az alábbiakban a két felmérés eredményeit kívánjuk összehasonlitani.

GAZDAGODVA FOGYATKOZÓK

Az olvasási és könyvtárhasználati szokások terén bekövetkező változások nyilvánvalóan a társadalom mozgásaival, az egyes rétegek helyzetének módosulásaival, az életvitel bizonyos elemeinek megváltozásával függenek össze. Országos méretekben jelentősen emelkedett a városi lakosok aránya, nőtt az iskolázottság mértéke, s az anyagi körülmények is határozottan javultak a két időpont (1965 - 1979) között.

A fentiek tudatában két kérdés merülhet fel az olvasóban. Milyen mértékben jelentkeztek ezek a tendenciák a vizsgált terepen: Bácsalmáson? S talán az előzőeknél is izgalmasabb feladat annak kideritése, hogyan függenek össze a megváltozott anyagi, gazdasági, iskolázottsági, lakhatási mutatók a jelen kulturális érték- és szokásrendjével, pontosabban az általános iskolát elhagyók olvasási és könyvtárhasználati szokásain ke-

resztül felsejlő kulturális értékorientációjával?

Elsőként az egyik legerősebb adatsort, az apák iskolai végzettségének elmozdulását szemléltető táblát fussuk át![*]

Az apák munkavégzésének jellege %-ban:

	1965, /N=348/	1979 /N=154/
Mezőgazdasági segéd-, betanitott és szakmunkás	42,2	16,8
Ipari segéd-, betanitott és szakmunkás	21,3	43,7
Alkalmazott	18,4	18,8
Értelmiségi	8,3	10,3
Egyéb és nem válaszolt	9,8	10,4
Összesen:	100,0	100,0

A foglalkozási struktura alapvető változását az első két sor mutatja drámai módon: a mezőgazdaságban dolgozók több mint fele ipari munkahelyre került. Jól tudjuk azonban, ez a jelenség sajátos kétarcuságot hordoz. Egyrészt a szakképzettség szintje határozottan javul az egylépcsős mobilitás révén (a mezőgazdasági segédmunkások és azok gyermekeinek bizonyos hányada betanitott- és szakmunkássá válik az iparban), másrészt az ipari munkavállalás egyáltalán nem jelenti a mezőgazdasági

[*] Itt és a következő néhány alkalommal az adatok csoportositása, kategorizálása a kérdezés és a feldolgozás módja miatt nem mindig lehetett optimális bontottságu. Ennek ellenére - a finomabb eltérések feltáratlansága ellenére is - a legfontosabb tendenciákat a táblázatok remélhetőleg meggyőzően illusztrálják.

tevékenység, a "második gazdaság" feladását. Ellenkezőleg, a háztájiban folytatott állattenyésztés, szőlő- és gyümölcstermesztés rendszerint nagyon komoly jövedelem forrása, s egyuttal rendkivül sok energiát, időt, fáradságot "elszivó" terület. Tehát a mezőgazdaság főfoglalkozás szerinti elhagyása inkább csak az életmód, a szokás- és munkarend módosulását (a mezőgazdasági tevékenység mellett az iparban is végeznek munkát), nem pedig gyökeres megváltozását jelenti. Bár az ingázók esetében ezt a megállapitásunkat már tovább kellene finomitani, hiszen a naponkénti 1-3 órás utazási kötelezettség meglehetős radikalizmussal módositja, változtatja meg a munkaidőn tuli tevékenységek kereteit.

Az átrétegeződés jelzése után az élet- és lakáskörülmények változását jelző adatokra is érdemes figyelni. 1965-ben a megkérdezettek 75 %-a 1-2 szobás házakban lakott, s 1979-ben már ugyanennyien laknak a jóval nagyobb (3-5 szobás) lakásokban, illetve házakban. A "Van-e lakásotokban villany?" kérdésre 1965-ben még 17 % nemmel válaszolt, s 1979-ben már szinte értelmetlen volt a kérdés. Hasonló mértékben javult a lakások vizzel, fürdőszobával való ellátása és gépesitése is. 15 éve a családok harmadának, ma mindenkinek van tévéje, a mosógépnél 56 : 95, a lemezjátszónál 11 : 49, a magnetofonnál 3 : 60 az arány, minden harmadik családnak autója is van. A gyarapodás, a gazdagodás jelei félreérthetetlenek! A nagyobb, szebb lakás, a munkát könnyitő háztartási gépek és az autók szaporodása vajon egyértelmüen humánus, létkiteljesitő, az egyéniséget gazdagitó értékeket, célokat szolgálnak-e, vagy netán időnként öncéluvá keseredik a szerzés, a gyüjtés, az önpusztitó kettős munkarend, az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt anyagi értéket teremtő kétlakiság?

Talán közelebb jutunk az igazsághoz, ha még a közvetlenül az olvasásra vonatkozó adatok előtt a családok nagyságát, a gyerekek családonkénti létszámát vesszük szemügyre, illetve a gyerekek tanulási és szabadidős szokásairól is szeretnénk valamit megtudni.

Hány tagja van a családnak? - hangzott az idevágó első kérdés:

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
2 fő	1,1	1,4
3 fő	12,7	18,8
4 fő	37,4	52,6
5 fő	28,4	20,8
6 és több	20,4	6,4
Összesen:	100 %	100 %

1965-ben az eloszlás egyenletesebb volt; 1979-ben a mezőny határozottan tömörül a négy fős modellnél. Vajon nem egyszerüen az öregek kivonulása okozta a családok létszámának csökkenését? Nem! Amint ez a következő adatsorból is kiolvasható:

Hány iskolaköteles tagja van a családnak?

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
1 fő	30,7	46,8
2 fő	50,0	50,0
3 fő	14,6	1,9
4-5 fő	4,7	1,3
Összesen:	100 %	100 %

Tudjuk, a fejlett ipari államokban és nálunk is országszerte kevesebb gyerek születik manapság mint a hetvenes évek elején és derekán! Igaz, az ötvenes évek

első fele kiemelkedően jó időszak ebből a szempontból. Megfontolandó ugyanakkor, hogy a gyerekszám csökkenés elsősorban mégiscsak városi jelenség általában. Itt most azonban egyértelműen kiderül: Bácsalmáson is egyre kevésbé születik meg a harmadik gyerek, a negyedikről pedig már ne is essék említés. Nagyobb ház, magabiztosabb életvitel, jobb körülmények, fokozódó gazdagság: kevesebb utód számára (netán a"konszolidált reménytelenség" jelei?) - foglalhatnánk össze eddigi tapasztalatainkat.

TANULÁS ÉS SZABADIDŐ

Lépjünk most közelebb a gyerekek mindennapjaihoz, s deritsünk fel néhány mozzanatot tanulási szokásaikról, szabadidős tevékenységeikről! A tanulmányi eredmények összehasonlitása egyértelműen a javulás tendenciáját jelzi.(1965-ben a négyes, a jeles és a kitünő tanulók együttes aránya alig 30 % volt; 1979-re a csoport nagysága már a 40 %-ot is meghaladja.) Az adatok értelmezése során az oktatás feltételeinek - különösen a hetvenes évek első felében történt - javulását, a szülők iskolázottságának emelkedését, tehát a családi környezet ösztönző hatásának fokozódását kell hangsulyoznunk, s talán, az ellentmondásos helyzet ellenére, a TV érdeklődést keltő, kiváncsiságot ébresztő erejéről is említést kell tennünk. Hiba lenne viszont az iskola liberalizálódását elfelejteni, hiszen a bukásmentes iskola jelszava éppen a hetvenes évek derekán kezdett programmá válni. A javulás tehát részben látszólagos is lehet. (Nem csak a gyerekek teljesitenek jobban, de a "lécet is alacsonyabbra tettük".)

A szakköri elfoglaltságokat és a különórákat szembavéve az iskolai kötelezettségeken tuli terhelés mérsékelt ütemü fokozódását kell regisztrálnunk, s közöttük is főként a sport és a zene térhóditása szembetünő.

Jársz-e valamilyen szakkörre?

Szakkör	Igen	
	1965	1979
	50 %	64 %
Sport	9,5	31,2
Zenei	-	7,8
Irodalmi	4,3	7,1
Nyelvi	22,7	5,8
Fotó	1,5	1,9
Fizika	0,8	-
Egyéb (matek, biológia, rajz, kémia stb.)	17,8	19,5

Az összkép kedvező, de a nyelvi szakkörök drasztikus visszaesésének (az utazási lehetőségek folyamatos bővülése idején!) nem csupán magyarázatára lennénk kiváncsiak, hanem - a változtatás reményében - a javitás feltételeit is hasznos lenne nyilvánvalóvá tenni.

Különórára jár:

	1965	1979
1. **Zenei**	6,6	11,7
2. **Sport**	4,0	5,3
3. **Nyelvi**	12,6	1,9
4. **Egyéb**	1,1	4,5

A nyelvtanulás terén tapasztalt visszaesés itt is nyugtalanitó kérdésként maradhat meg az olvasóban.

Vajon mit mondanak erről az iskolai és a tanácsi illetékesek?

Az iskolával kapcsolatos utolsó kérdésünk a gyerekek távlatait, ambicióit próbálta láthatóvá tenni.

Mi szeretnél lenni?

	1965	1979
Szakmunkás az iparban vagy a kereskedelemben	45,4	29,2
Szakmunkás a mezőgazdaságban	4,0	1,9
Középszintü szakember	16,4	22,1
Reál értelmiségi	7,2	16,9
Humán értelmiségi	10,0	12,3
Egyéb	2,9	2,6
Nem válaszolt	14,1	15,0
Összesen:	100 %	100 %

A 15 évvel korábbi helyzethez képest az aspirációk emelkedtek: mostanában többen akarnak ápolónők, védőnők, asszisztensek, szülésznők és technikusok, tehát középszintü szakemberek, illetve értelmiségiek lenni - főként állatorvos, mezőgazdász, mérnök, közgazdász - mint a hatvanas évek derekán. Csökkent a szakmunkási lét vonzereje mostanra. Hangsulyozzuk: itt kifejezetten a tervekről, a vágyakról, s nem a tényleges továbbtanulási arányokról esik szó, s a két dolog köztudottan nem azonos, hiszen a gimnáziumokba és a szakközépiskolákba jelentkezők jórészt végülis az átirányitás révén szakmunkástanulóvá válnak. Természetesen a vágyak és a valóság kettőssége korábban is létezett, tehát az ambiciók eltolódása az értelmiségi pályák (s azon belül is a reáliák) irányába: mindenképpen figyelmet érdemel. Ugyanakkor nyilvánvalóan felmerül a kérdés: valóban

felkészültek-e a mai gyerekek a maguk, illetve szüleik által választott magasabb követelmények teljesitésére? A felkészités egyik intézménye magától értetődően az iskola a maga tantervével, pedagógusaival, különóráival; de a család példamutató, ösztönző vagy elkedvetlenitő ereje is kétségkivül erősen, sőt az iskolánál is erőteljesebben befolyásolja a felkészülés folyamatát, a pályaválasztási érettség kialakulását.

Meggyőződésünk szerint ennek az előkészitő folyamatnak a minősége valamilyen módon láthatóvá válik a szabadidős tevékenységek vizsgálatakor, még pontosabban az olvasási- és könyvtárhasználati szokások elemzésekor.

Mivel töltöd szabadidődet? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/			1979 /N=154/			
	fiu	lány	össze-sen	fiu	lány	össze-sen	
1. Olvasás	66,9	88,5	78,7	75,0	96,5	87,0	/3/*
2. Segités otthon	71,3	74,9	73,3	94,1	97,7	96,1	/1/
3. Rádió-hallgatás	59,2	67,5	63,8	69,1	68,6	68,8	/7/
4. TV-nézés	38,8	45,5	42,5	91,2	94,2	92,8	/2/
5. Sport	49,7	34,0	41,0	72,0	47,7	58,4	/9/
6. Játék	40,7	28,8	34,2	77,9	65,1	70,8	/6/
7. Barkácsolás	33,1	1,6	15,8	36,8	3,5	18,2	/11/
8. Együttlét barátokkal	-	-	-	73,5	75,6	74,7	/4/
9. Tánczene-hallgatás	-	-	-	64,7	77,9	72,1	/5/
10. Moziba járás	-	-	-	72,0	57,0	63,6	/8/
11. Ujságolvasás	-	-	-	47,0	61,6	55,2	/10/

* A zárójelben levő számok az 1979-es gyakorisági sorrend szerinti helyezést mutatják.

Szembetünő az otthoni munka, a háztáji termelői tevékenység szerepének fokozódása, s a televizió drasztikus térhóditása. Az olvasás, amely a kamaszok körében inkább a lányos tevékenységek közé sorolható, látszólag relative még jobb helyzetben is van, mint korábban. (Ha a százalékos eredményeket nézzük - de a tevékenységek rangsorában az 1. helyről a harmadikra esett vissza.

Az olvasás presztizsének hanyatlása egyébként országosan is kimutatható.) A sportolás, a játék ugyancsak növekvő tendenciát mutat. A kortárs csoport fokozódó hatása - mivel erre korábban nem volt kérdés - csak indirekt módon, illetve a mindennapi tapasztalatok alapján utalhatunk (együttlét barátokkal 75 %, tánczene hallgatás 72 %).

Nem részletezzük ugyan, de a táblázatot figyelmesen olvasók számára nyilvánvalóvá válik, hogy a nemi szerepek rendszere és a tevékenységek strukturája sajátos összefüggést mutat (a sport, a barkácsolás, a játék, a mozi inkább a fiukat érdekli, az olvasás - még az ujságolvasás is - továbbá a tánczene hallgatása pedig inkább a lányokat). Némely pontban (TV, rádió) azonban a fiuk és a lányok közötti korábbi viselkedésbeli különbségek elmosódásának lehetünk tanui.

KÖNYVVÁSÁRLÁS, HÁZIKÖNYVTÁR

Az olvasási- és könyvtárhasználati, illetve könyvvásárlási szokásokról szólva elsőként a szülők magatartása lehet érdekes. Amint az adatokból kiderül, a mai gyerekeket a szülők kifejezettebben biztatják olvasásra, mint a hatvanas években, a felnőttek könyvtárhasználata sem csökkent, s ráadásul - az országos tendenciákkal megegyezően - az egyéni könyvvásárlások mértéke jelentősen nőtt, ahogyan azt a következő tábla adatainak százalékos megoszlása is szemlélteti.

Hány kötet könyve van a családnak?

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
1. nincs	6,0	1,3
2. 1 - 20 kötet	51,0	9,8
3. 21 - 50 kötet	25,0	18,8
4. 51 - 100 kötet	11,1	22,7
5. 101 - 200 kötet	3,7	22,1
6. 201 és több kötet	3,2	25,3
Összesen:	100 %	100 %

Hasonló mértékü gyarapodásról értesülhetünk a tanulók egyéni könyvtárainak nagyságát vizsgálva. Másfél évtizede a gyerekek harmada nem vásárolt könyvet, s ma ez az arány csak 15 %. Az évente 100,- Ft-nál többet könyvre költők ugyanezen idő alatt meghatszorozódtak (9 % : 57 %).

A mennyiségi változások nyilvánvalóan nem jelentenek garanciát a minőségi változásokra, s nem is volt mód a házikönyvtárak összetételének részletes vizsgálatára. Néhány ponton azonban - ugy tünik - a fejlődés kimutatható, hiszen a zárt kérdésként felsorolt szerzők müvei rendre nagyobb arányban találhatók meg az 1979-ben felkeresett családok könyvespolcain.

Megvan-e a család tulajdonában? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
Petőfi Sándor	38,5	70,1
Arany János	18,1	46,7
Vörösmarty Mihály	13,2	22,0
Ady Endre	13,5	40,2
József Attila	16,7	35,0
Nagy László	nincs adat	4,5
Weöres Sándor	nincs adat	23,4
Móra: Kincskereső kisködmön	21,8	82,4
Molnár: Pál utcai fiuk	47,7	90,2
Gárdonyi: Egri csillagok	52,9	89,0
Jókai:A kőszivü ember fiai	51,4	77,2
Móricz: Légy jó mindhalálig	51,4	70,1
Fekete: Tüskevár	10,6	59,0
Gajdar: Timur és csapata	12,6	47,4
Defoe: Robinson	29,9	53,2
Hegedüs: Erdőntuli veszedelem	3,4	42,2
Katajev: Távolban egy fehér vitorla	15,8	52,6
Cooper regényei	-	35,0
Milne: Micimackó	-	20,1
Képes történelem sorozat	-	45,4

Mint látható, az iskolai standard olvasmányokat a gyerekek jelentős része ma már saját otthonában is fellelheti. Ezért nem okozhat meglepetést az a következő fejezetben adatolt tapasztalatunk, mely szerint a mai gyerekek ezeket az olvasmányokat sokkal inkább megvásá-

rolják, illetve ajándékba kapják, mintsem könyvtárból szerzik be. Ez a kérdés azonban már szükségszerüen a könyvtári szolgáltatások egészével is összefügg.

KÖNYVTÁRHASZNÁLAT, OLVASMÁNYVÁLASZTÁS

Bácsalmás - az 1980-ban 8562 lakosu, stagnáló lélekszámu, mezőgazdasági jellegü nagyközség - könyvtári ellátottsága a vizsgált időszakban alapvetően nem változott. A községi könyvtár alapterülete ugyanaz, mint korábban, a főfoglalkozásu könyvtárosok 3 helyett 4-en vannak, az évenkénti beszerzések kötetszáma gyakorlatilag változatlan, s a beszerzési keret jelentős növekedését az áremelkedések viszont alaposan korrigálják. Igaz, az elmult évek egyenletes gyarapitásának köszönhetően ma jóval gazdagabb a választék (28 335 kötet 1965-ben, kontra 40 028 kötet 1979-ben), s ezért érthető az első pillanatban meghökkentő paradoxon: a kétszáz fővel kisebb könyvtári olvasótábor 1979-ben 10 ezer kötettel többet kölcsönzött, mint az összehasonlitás alapját szolgáltató 1965-ös év olvasói tették.

A gyerekek esetében nem csupán a saját könyvek gyarapodása változtatott a könyvtárhasználati szokásokon, ugyanis a következő adatsorok meglepő módon az iskolai könyvtárak szerepének nyomatékos visszaszorulását is regisztrálják.

Kötelező olvasmányaidat honnan szoktad beszerezni? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
1. Községi könyvtár	44,8	50,6
2. Iskolai könyvtár	18,3	5,8
3. Saját könyvtár	56,9	81,2
4. Másoktól	14,9	19,5

Melyik könyvtárnak vagy tagja? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
1. Községi	65,8	83,1
2. Iskolai	25,9	2,6
3. Egyéb	6,3	-
4. Nem tag	nincs adat	14,3

Az összkép kiemelkedően jó az országos helyzet átlagához viszonyitva, de az iskolai könyvtárak használatának ilyen mértékü sorvadása talán megérdemli a konkrét problémák feltárását, s netán orvoslásukat is.

Az iméntiekre rimelő alábbi adatsorok tudósitanak a gyerekek könyvtárhasználati szokásairól is. Ezek szerint manapság a gyerekek talán nagyobb arányban, de kevesebb időre veszik igénybe a könyvtárakat, s a személyes közvetités ereje is csökkent mind a pedagógusok, mind a könyvtárosok esetében. A gyerekek számára az olvasmányok kiválasztása - ajánlása tekintetében a kortárs csoportnak van legnagyobb szerepe. Az adatokat részben az önállóság fokozódásával magyarázhatjuk, de

talán a felnőtt-gyerek párbeszédek sajnálatos ritkulása is szerepel az okok között.

Hány órát töltesz hetenként könyvtárban? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
1 órát	32	41
2 órát	22	12
3 vagy több órát	18	3

Tanulmányaihoz anyagot szokott gyüjteni a könyvtárban:

1965-ben 45 % ; 1979-ben 68 % .

Szoktál-e olvasmányaidhoz tanácsot kérni?

Igen:	1965 98 %	1979 73 %
1. Baráttól	30 %	50 %
2. Testvértől	23 %	19 %
3. Szülőktől	36 %	30 %
4. Könyvtárostól	24 %	21 %
5. Rokontól	13 %	11 %

Az egyre általánosabbá váló könyvtárhasználat, másképpen szólva az extenziv fejlődés, nyilvánvalóan összefügg az ilyen irányu tantervi követelmények örvendetes változásaival. De amint ezek a számok - és a máshol már publikált országos adataink is* - figyelmeztetnek: a

* Ld.: Az olvasás anatómiája. Gondolat K. 1982. 212-232 p.

pedagógiai tevékenység intenziv, személyre szóló, az egyéniséget nevelni is, nemcsak oktatni akaró mozzanata egyelőre defenzivába szorult. Pedagógusok, és könyvtárosok egyaránt keveset tudnak közvetlenül foglalkozni, beszélgetni tanitványaikkal, olvasóikkal, holott ezt a gyerekek szinte kivétel nélkül igényelnék; s a felnőttek jobbik, hivatástudattal rendelkező fele is boldogan tenné, ha erre a számtalan egyéb feladat mellett még maradna ideje és energiája.

Mi hát a fontosabb? Az adminisztrativ teendők tömege, vagy a személyes kapcsolatokon keresztül érvényesülő pedagógiai ráhatás? Kinek a véleménye, példája fejleszti inkább a gyereket: a haveroké, a kortárs csoporté vagy a szülőké, pedagógusoké, könyvtárosoké?

OLVASÁS, OLVASMÁNYOK

A könyvtárhasználati szokások mellett természetesen kiváncsiak voltunk magára az olvasási aktivitásra, s az olvasmányok összetételére is.

Mit olvasol legszivesebben szabadidődben? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
Ujság	43	23
Képeslap	26	10
Könyv	70	66

Az adatok részletezése nélkül megjegyezzük, hogy az ujságok és képeslapok forgatása inkább a fiuk viselkedésrendszerének része, s a könyvolvasás a lányokra

jellemzőbb. Feltünő még a minden egyes kategória mentén található visszaesés, amit csakis egyféleképpen magyarázhatunk. Előző utalásainkkal összhangban (a szabadidős tevékenységek rangsorában az olvasás a korábbi első helyről a harmadikra csuszott), a megélénkülő könyvtárhasználat, a fokozódó egyéni vásárlások ellenére is a gyerekek ma érezhetően kevesebbet olvasnak.

Az előfizetések számbavétele után a megyei napilap és néhány országos hetilap, illetve folyóirat népszerüségének fokozódását, továbbá a nem szépirodalmi jellegü könyvek olvasottságának emelkedését állapithatjuk meg. A gyerekek több mint fele mondja magát ilyen müvek olvasójának, s a kategórián belül főleg a természettudományi és a történelmi jellegü könyvek népszerüsége nőtt. Ebben a tanterveken tul a könyvkiadásnak is jelentős szerepe van.

A kifejezetten ifjusági sajtó olvasottságáról jobbára sajnos csak a szokásos pillanatfelvételt tehetjük közzé, mivel a vizsgált időszakban jelentősen módosult a lapok összetétele.

Melyik ifjusági folyóiratot járatod? (A válaszok százalékos megoszlása.)

	1965 /N=348/	1979 /N=154/
Pajtás	47	71
Képes Nyelvmester	24	-
Kisdobos	1	1
Füles *	3	1
Örsvezető	-	10
Kincskereső	-	9
Egyéb	3	10
Nem járat	36	25

(* A Fülest a megkérdezettek minősitették ifjusági folyóiratnak.)

A Pajtás abszolut és a Kincskereső relativ kedveltsége feltehetően a pedagógusok jó szervező munkájának, hatékony agitációjának köszönhető, mert egyébként, többek között ezek a lapok is nyilvánvalóan hozzáférhetők a községi és iskolai könyvtárakban.

INFANTILIZÁLÓDÁS

Végül a szépirodalmi müvek szubjektiv fontosságáról, számukra való jelentőségéről, illetve az izlés változásának tendenciájáról próbáltunk két kérdés megfogalmazásával adatokat szerezni. A kedvelt müvek és az utánzandó hősök listáit (ld. e tanulmány függelékeként) egyaránt az iskolai kötelező olvasmányok uralják, de félreérthetetlen jelek utalnak a választék beszükülésére és az infantilizálódásra. (Jól tudjuk: a mai magyar felnőtt társadalom egészére is jellemző egyfajta infantilizálódás, a képzési idő jelentős mértékü meghosszabbodása, és a függőségi viszonyok kiterjedtsége, továbbá a döntési jogkörök, az önállóság korlátozottsága következtében.)

Másfél évtizede még a kedvencek között szerepeltek: Jókai: És mégis mozog a föld; Az arany ember; Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója; Mikszáth: A Noszty fiu...; Tatay S.: Kinizsi Pál; Gárdonyi: Ida regénye; Gorkij: Életem; Tolsztoj: Háboru és béke; Puskin: A kapitány lánya; Solohov: Csendes Don; Thury: A francia kislány; Hugo: Nyomorultak; Kipling: A dzsungel könyve; Stendhal: Vörös és fekete; Révay: Aranygyürü - e müveket az 1979-es "kedvenc"-listán már nem, vagy alig találjuk. S az ellenlista (olyan kedvencek, amelyek csak 1979-ben fordulnak elő): May: Az Ezüst-tó kincse; Szabó M.: Abigél; Örsi: A Tenkes kapitánya; Rejtő müvei és Báz: Csodacsapata.

Ugyanezt a beszűkülő, a gyermeki világban bentragadó hajlandóságot olvashatjuk ki a kedvelt hősök névsoraiból is. A csak 1965-ben megnevezett hősök: Kinizsi Pál (Tatay); Nemo kapitány (Verne); Cosette (Hugo); Timea (Jókai); Zrinyi Ilona (Dénes Zs.); Dobó Katalin; Tell Vilmos (Schiller); Hatteras kapitány (Verne); Oleg Kosevoj (Fagyejev); Schönherz Z.; Somogyi Erzsi (Thury); Zrinyi Miklós. A kizárólag 1979-ben említettek: Winnetou, János vitéz, Jane Eyre, Petya (Katajev).

A szépirodalom személyiségformáló, utánzásra ösztönző, példaadó szerepe is csökkenni látszik, mert egyáltalán kedvenc hőst a hatvanas években még kétszer annyian említenek mint manapság (a gyerekek kétharmada, szemben a mai szük egyharmados aránnyal); s ráadásul (amint ezt láthattuk) a választék is jelentősen szegényedett. A mai kamaszok, amikor már ösztönösen és/vagy tudatosan keresik a felnőtt magatartásmintákat, vélekedéseket, a nőies vagy férfias viselkedési formákat, a felnőttek konfliktusainak átélési lehetőségeit, röviden: az idősebb generációk életére nyiló ablakokat, ajtókat, akkor inkább a mindennapi TV-müsorok adnak számukra ilyenfajta élményeket, eligazitásokat, mint a közvetlen szépirodalmi olvasmányok.

Külön élezetté teszi az infantilizálódási tendenciát az akceleráció, a felgyorsult fejlődés, érés közismert jelensége. Gyorsabb intellektuális és biológiai érést tapasztalunk, s ezzel párhuzamosan - a komoly, felnőttes olvasmányok ritkulásával is bizonyithatóan - lassul az érzelmi érés; a viselkedés, a magatartás differenciálódása. Ez a feszültség pedig nyilvánvalóan egy sor konfliktus forrása már ma is, s ennek csökkenése a jövőben sem várható.

Melyik a legkedvesebb könyved? (Iró és cim)

	Említések száma 1965 /N=348/	1979 /N=154/
1. Jókai Mór: A kőszivü ember fiai	57	8
2. Gárdonyi Géza: Egri csillagok	54	13
3. Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig	28	7
4. Verne regényei	27	12
5. Defoe: Robinson	14	3
6. Fekete István: Tüskevár	13	1
7. Cooper regényei	10	6
8. Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója	9	1
9. Jókai Mór: Az arany ember	9	1
10. May, Karl: Az Ezüst-tó kincse	7	15
11. Gajdar: Timur és csapata	6	1
12. Fekete István: Bogáncs	5	6
13. Katajev: Távolban egy fehér vitorla	5	2
14. Halasi Mária: Egyszercsak...	-	4
15. Jókai Mór: És mégis mozog a föld	4	-
16. Móra Ferenc: A rab ember fiai	4	1
17. Báz: Csodacsapat	-	3
18. Gárdonyi Géza: Ida regénye	3	-
19. Gorkij: Életem	3	-
20. Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön	3	3
21. Széchényi Zsigmond: Csui	3	-
22. Adamson müvei	-	2
23. Dumas: Gróf Monte Christo	2	1
24. Hollós K.Lajos: A Vöröstorony...	2	-

	Említések száma 1965 /N=348/	1979 /N=154/
25. Mág Bertalan: Két pisztolylövés	2	4
26. Mikszáth Kálmán: A Noszty fiu...	2	-
27. Molnár Ferenc: A Pál utcai fiuk	2	3
28. Tatay Sándor: Kinizsi Pál	2	-
29. Tatay Sándor: Puskák és galambok	2	2
30. Thury Zsuzsa: A francia kislány	2	-
31. Tolsztoj: Háboru és béke	2	-
32. Vivian: Robin Hood	2	-
33. Baráth Endre: Parlamenter	1	-
34. Bókay János: Bohémek és pillangók	1	-
35. Christie regényei	1	-
36. Dékány András: Az elveszett sziget	-	1
37. Fehér Klára: Földrengések szigete	-	1
38. Fjodorov: Dovator tábornok	1	-
39. Hevesi: Jelky András kalandjai	1	1
40. Hugo: Nyomorultak	1	-
41. Kipling: A dzsungel könyve	1	-
42. Kittenberger Kálmán könyvei	1	-
43. Márton Z.: Zsóka meg a rossz fiu	1	-
44. Meinck: Marco Polo	1	-
45. Örsi Ferenc: A Tenkes kapitánya	-	1
46. Palotai Boris: Viharos mennyország	1	-
47. Petőfi Sándor: János vitéz	1	-
48. Puskin: A kapitány lánya	1	-
49. Reid: A fehér törzsfőnök	1	-
50. Rejtő Jenő müvei	-	2
51. Révay József: Aranygyürü	1	-
52. Rideg Sándor: Indul a bakterház	1	-
53. Sásdi Sándor: Tavaszodik	1	-
54. Solohov: Csendes Don	1	-

	Említések száma 1965 /N=348/	1979 /N=154/
55. Stendhal: Vörös és fekete	1	-
56. Szabó Magda: Abigél	-	4
57. Szepesi György: Goól	1	-
58. Szilvási Lajos: Egymás szemében	-	1
59. Szinnyei Julia: Erdészház	1	-
60. Szpangerberg: Egy természetbuvár	1	-
61. Twain, Mark: Tom Sawyer	1	2
62. Thury Zsuzsa: Mostohatestvérek	-	1
Említések száma összesen:	307	114
1 fő átlag említéseinek száma:	0,88	0,74

FÜGGELÉK II.

Melyik regényhőshöz szeretnél hasonlitani?

	Említések száma 1965 /N=348/	1979 /N=154/
Cecey Éva (Gárdonyi)	66	8
Bornemissza Gergely (Gárdonyi)	32	5
Nyilas Misi (Móricz)	24	4
Baradlay Richard (Jókai)	14	1
Robinson (Defoe)	9	2
Dobó István (Gárdonyi)	8	2
Nemecsek (Molnár)	8	2
Kinizsi Pál (Tatay)	6	-
Edit (Jókai: A kőszivü...)	5	2
Toldi Miklós (Arany)	5	4
Nemo kapitány (Verne)	4	-
Robin Hood (Vivian)	4	2
Sándor Mátyás (Verne)	4	2
Cosette (Hugo)	3	-
Timea (Jókai: Az arany ember)	3	-
Winnetou (May)	-	3
Zrinyi Ilona (Dénes)	3	-
Dobó Katalin	2	-
János vitéz (Petőfi)	-	3
Tell Vilmos (Schiller)	2	-
Hatteras kapitány (Verne)	1	-
Jane Eyre (Bronte)	-	1
Korzikai testvérek	1	-
Leonardo da Vinci	-	1
Mostohatestvérek (Thury)	1	-
Oleg Kosevoj (Fagyejev)	1	-

	Említések száma 1965 /N=348/	1979 /N=154/
Petya (Katejev)	-	1
Schönherz Zoltán	1	-
Somogyi Erzsi (Thury)	1	-
Tom Sawyer (Twain)	1	1
Zrinyi Miklós	1	-
Említett hősök száma:	26	17
Összes említés:	223 hős	44 hős
Átlagos említés:	0,64/fő	0,28/fő

MI LETT VELÜK?
(Az olvasási szokások változásai 1965 és 1979 között)
IV.

A többdimenziós felmérés nyujtotta lehetőségek közül az alábbiakban azt kivánjuk vizsgálni, hogy az 1965-ben 13-14 éves, majd 1979-ben ujból felkeresett bácsalmási fiatalok (számszerint 119 fő) életviszonyai, olvasási és könyvbeszerzési szokásai az eltelt csaknem másfél évtized alatt milyen mértékben és milyen irányban változtak meg, s hogy ezek a változások hogyan viszonylanak e másfél évtized olvasáskulturájának országos tendenciáihoz.

CSALÁDI HÁTTÉR, MOBILITÁS, ÉLETVISZONYOK

A megkérdezettek (60 %-uk volt lány, 40 %-uk fiu) társadalmi közege - a falusi helyszin ellenére - már 1965-ben is meglehetősen heterogén volt: 27 %-uk származott paraszti, 29 %-uk munkás, 10 %-uk értelmiségi, 24 %-uk alkalmazotti és 10 %-uk egyéb családból.* Az eltelt 15 év a szülők társadalmi helyzetében is változást hozott. 1979-re - bár az édesapák egynegyede már nyugdijas volt és egytizede pedig meghalt - a munkás és szellemi foglalkozásu apák aránya 1965-höz képest alig

* E megoszlás csak az 1979-ben is fellelt interjualanyokra vonatkozik. Az 1965-ben hetedik-nyolcadik osztályba járó összes tanuló réteg-szerinti megoszlását ld. a III. fejezet elején: ott a paraszti származásu gyerekek magasabb (42 %-os) arányával találkozunk.

változott; a mezőgazdasági fizikai foglalkozásuaké viszont felére csökkent. A családi háttér tehát még 1965 után, a gyerekek felnőtté serdülésének időszakában is a mobilitás országosan jellemző tendenciáinak mentében (a mezőgazdaságból az ipari és az alkalmazotti-szellemi foglalkozások irányában) mutat elmozdulást. (Feltehetőleg e tendenciák korábban - 1965 előtt - még markánsabban jelentkezhettek a megkérdezett fiatalok családjaiban.) A fiatalok családi háttere tehát kifejezetten mobilnak mondható.

Az egykori gyerekek tulnyomó többsége továbbtanult: 1979-ig 29 %-uk szerzett szakmát; 32 %-uk középiskolai érettségit; 24 %-uk pedig diplomát - csak 15 % állt meg általános iskolai szinten (szinte valamennyien nők). Minden ötödik válaszadó az 1979-es kérdezés idején még további tanulmányokat folytatott. A fiataloknak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye természetesen nagymértékben rimel a végzettségi mutatókra, ahogy azt az 1. sz. táblázat is szemlélteti.

1. sz. táblázat

Foglalkozás (1979)	Százalékos megoszlás		
	Férfi	Nő	Összesen
Értelmiségi	21,7	25,3	23,9
Alkalmazott, középszintü szakember	17,4	36,6	29,1
Szakmunkás	58,7	14,1	31,6
Betanitott munkás	-	19,7	12,0
Háztartásbeli	-	4,3	2,6
Egyéb	2,2	-	0,8
Összesen:	100,0	100,0	100,0

Látható az 1. sz. táblázat adataiból, hogy az alkalmazottak és a betanitott munkások (de valamelyest az értelmiségiek is) inkább nők; a szakmunkások viszont inkább a férfiak közül kerülnek ki.

Az értelmiségiek legnagyobb hányada (28-ból 13 fő) pedagógus (főleg általános iskolai tanitó, illetve tanár); a férfi szakmunkások főleg villanyszerelők, lakatosok, müszerészek és autószerelők; a női szakmunkások bolti eladók és szövőnők; a betanitott női munkások nagyobb része pedig ruhagyári szalagmunkás.

Az apák státuszához mérten a fiatalok között jelentősen megnőtt a szellemi foglalkozásuak (főleg az értelmiségiek) és a szakmunkások aránya, a mezőgazdaságba - a 27 %-os paraszti származás ellenére - csak szakmunkásként, adminisztrátorként, középszintü szakemberként és diplomásként tértek vissza néhányan. Tehát a felfelé irányuló intergenerációs mobilitás jegyei félreérthetetlenül kimutathatók.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a fiatalok végzettségi összetételét összehasonlithatjuk az 1965-ben regisztrált elképzelésekkel, a gyerekek továbbtanulási szándékával. Nos, a fiatalokhoz nem volt mostoha a sors: igaz, hogy diplomát valamivel - 5 %-kal - kevesebben szereztek, mint ahányan tervezték, de 15 %-uk a tervezett szakmunkás bizonyitványt egy fokkal magasabb szintre: középiskolai végzettségre cserélhette fel.

A megkérdezettjeink jellemzésére még elmondható, hogy 27-28 éves korukra 80 %-uk kötött házasságot (5 %-uk már el is vált), a házasok kilenctizedének pedig egy vagy több gyereke is volt (átlagosan 1,5).

A 119 interjualany felerésze 1979-ben már saját tulajdonu, illetve bérleményü lakással rendelkezett,

11 %-uk lakott szolgálati lakásban, 37 %-uk élt családtagként a szülőkkel és csak 3 %-uk albérletben. Önálló életvezetésre kifejezetten alkalmas lakáshasználati formáról tehát kb. 60 %-uk számolhatott be. Ami pedig a háztartások felszereltségét illeti, a kép kifejezetten jónak mondható: 91 %-uk lakik folyóvizes, 85 %-uk fürdőszobás, 81 %-uk melegvizes lakásban. (1965-ben 5 %-nyi válaszadó lakásába még a villany se volt bevezetve!) 1965-höz képest a mosógép elterjedtsége 69 %-ról 97 %-ra, a TV-tulajdon 45 %-ról 98 %-ra növekedett, és nőtt a lemezjátszók (16 %-ról 34 %-ra), valamint a magnetofonok (4 %-ról 45 %-ra) elterjedtsége is. Rádiót, hütőgépet, porszivót 1979-ben szinte minden háztartásban találtunk; fényképezőgéppel a megkérdezettek 57 %-a, gépkocsival 47 %-a rendelkezett 1979-ben.

Interjualanyaink nagy többsége tehát kifejezetten rendezett, a müvelődés szempontjából is kedvezőnek mondható körülmények között élt második megkérdezésük idején; lakáshelyzetük, háztartásuk felszereltsége - fiatal koruk ellenére - legalábbis eléri, de több tekintetben jelentősen meg is haladja az országos átlagot.

E háttér után nézzük meg, hogyan alakult az olvasáskultura néhány összetevője.

AZ OLVASÁS HELYE A SZABADIDŐ-TEVÉKENYSÉGEK SORÁBAN

Előljáróban jegyezzük meg, hogy a szülők - az 1965-ös adatok szerint - egy esetben sem tiltották gyerekeiket az olvasástól: a 13-14 éves tanulók 59 %-a mondta, hogy szülei megengedik az olvasást, sőt 41 % (főleg a lányok) szerint szüleik kifejezetten biztatták őket erre. A családi háttér tehát sokkal inkább ösztönözte, mint

gátolta az olvasóvá válást; legrosszabb esetben az olvasást csak "megengedő" szülők egy részének feltételezhető közömbösségéről beszélhetünk.

Az 1965-ben kitöltött kérdőivekben szerepelt a következő kérdés: "Mivel szoktad tölteni szabadidődet?" (A 2. sz. táblázatban szereplő tevékenységeket maga a kérdőiv is tartalmazta, természetesen egy válaszadó többet is aláhuzhatott közülük.)

2. sz. táblázat

Szabadidő-tevékenységek (1965)	Az emlitők százalékos aránya		
	Fiu	Lány	Összesen
Olvasás	74	91	84
Otthoni segités	77	84	81
Rádiózás	60	65	63
TV-nézés	34	59	49
Sport	62	25	40
Játék	49	23	34
Barkácsolás	30	3	14

A két nem között jelentősebb eltérés az olvasás és a TV-nézés esetében mutatkozik a lányok javára; a sportban, játékban és a barkácsolásban pedig a fiuk bizonyultak jóval aktivabbnak.

1979-ben, a második kérdőivben a tevékenységek gazdagabb listájával találkoztak a kérdezettek. A kérdés az volt, hogy mennyire vonzóak ezek a számukra. (A vonzódás mértékét 1-5 pontszámokkal fejezték ki, ahol az 1-es az "egyáltalán nem vonzó", az 5-ös a "nagyon vonzó" tevékenységeket minősitette.) A 3. sz. táblázat egyfelől az egyes tevékenységek átlagpontszámait, másfelől

azoknak az összesitett százalékos arányát tünteti fel, akik az egyes tevékenységeket "vonzónak" és "nagyon vonzónak" találták.

3. sz. táblázat

Szabadidő-tevékenységek (1979)	Átlagos kedveltségi pontszám /1-5/	Az egyes tevékenységeket vonzónak tartók százalékos aránya		
		Férfi	Nő	Összesen
Ujságolvasás	4,21	80	78	79
TV-nézés	4,11	70	77	74
Kirándulás, sport	4,01	72	75	74
Rádiózás	3,98	55	78	69
Szépirodalom olvasása	3,56	34	73	58
Társalgás, társasági élet	3,43	55	46	50
Barkácsolás, kézimunka	3,35	51	49	49
Szakirodalom olvasása	3,23	51	49	49
Moziba járás	3,21	39	43	42
Kertészkedés, állattartás	3,03	41	40	40
Szinházlátogatás	3,00	19	53	40
Muzeum- és tárlatlátogatás	2,76	24	42	34
Koncertlátogatás	2,25	17	27	23
Mükedvelő tevékenységek	1,76	11	17	15
Kártyázás	1,67	8	2	5

A nők szembetünő eltéréssel találják vonzóbbnak a szépirodalom olvasását, a szinház-,muzeum- és koncertlátogatást, valamint a rádiózást; a férfiak pedig főként a társasági élet és a kártyázás kedvelésében vezetnek.

A fentiekből már kiderült, hogy az egyes tevékenységek 1965-ös és 1979-es népszerüségét illusztráló adatok nem teljesen egynemüek, ezért tételes összehasonlitásuktól el kell tekintenünk. A 2. és a 3. sz. táblázatok globális összevetéséből azonban meglehetős biztonsággal rajzolódnak ki bizonyos tendenciák.

A megkérdezettek legtöbbször emlitett szabadidő-tevékenysége 13-14 éves korukban - a (könyv)olvasás volt. (Ebben a korban az olvasás ugyanis tulnyomórészt könyvolvasást jelent.) 27-28 éves korukban az olvasás csak ujságolvasás formájában tudta megőrizni vezető helyét (91 %-uk fizetett elő valamilyen sajtótermékre); a könyvolvasásnál a televiziót, a kirándulást, a rádióhallgatást is vonzóbbnak találták. Az olvasás térvesztése mindkét nemen belül érzékelhető, de különösen a férfiak között.

MENNYIT ÉS MIT OLVASNAK?

A könyvolvasás népszerüségének csökkenése egyértelmüben rajzolódik ki a közvetlenül az olvasásra vonatkozó összehasonlitó adatokból (ld. 4. táblázat).

4. sz. táblázat

A könyvolvasás gyakorisága	Százalékos megoszlás	
	1965 (13-14 éves korban)	1979 (27-28 éves korban)
Gyakran	37	27
Ritkábban	56	36
Alig, vagy egyáltalán nem	7	37
Összesen:	100	100

A 4. táblázatról leolvasható, hogy a megkérdezettek 13-14 éves korukban 10 %-kal nagyobb arányban sorolódtak a rendszeres olvasók közé, mint 27-28 éves korukban. Az alig, illetve nem olvasók aránya pedig a jelenlegi 37 % helyett régen mindössze 7 % volt. Ha ez utóbbi adatot annak alapján korrigáljuk, hogy 1965-ben hányan nem említették meg az olvasást kedvelt szabadidő-tevékenységeik sorában, akkor a 7 % 16 %-ra emelkedik, ami még mindig sokkal kedvezőbb kép a felnőtt korban tapasztalt helyzetnél. (Ugyanezen másfél évtized alatt Magyarországon a felnőtt könyvolvasók átlagos aránya 60 % körül stagnált, a rendszeres könyvolvasóké 23 %-ról 17 %-ra esett vissza.) A lányok, illetve nők ebből a nézetből is intenzivebb könyvolvasóknak bizonyultak.

A megkérdezettek 1965-ben és 1979-ben egyaránt felsorolták legkedveltebb olvasmányaikat. (1979-ben - ezt kiegészitőleg - legkedvesebb szerzőiket is megnevezték.)

1965-ben a kedvenc olvasmányok élmezőnye (3 említésig) a következőképpen alakult (zárójelben az említések száma): Jókai: A kőszivü ember fiai (12); Gárdonyi: Egri csillagok (11); Móricz: Légy jó mindhalálig (8); Fekete István: Tüskevár (5); Cooper: Nyomkereső (3);

Defoe: Robinson (3); Gajdar: Timur és csapata (3); Jókai: Az arany ember (3); May, K.: Az Ezüst-tó kincse (3); Verne: A rejtelmes sziget (3); Verne: Kétévi vakáció (3).

1979-ben a következő olvasmányok bizonyultak a legnépszerübbnek, legemlékezetesebbnek: I. Shaw: Oroszlánkölykök (6); Hemingway: Akiért a harang szól (3); Dallos Sándor: Az aranyecset (2); Hemingway: Bucsu a fegyverektől (2); Moldova György: Magányos pavilon (2); Steinbeck: Édentől keletre (2); Szilvási: Apassionata (2); Wouk: Hajsza; Zendülés a Caine hadihajón (2-2); Zola: Nana (2).

Az 1965-ös olvasmányjegyzék néhány kötelező olvasmányból és klasszikus ifjusági (kaland)regényekből áll; az 1979-es pedig főleg a közelmult irodalmának általában felületesebb, hatásosabb, de néhány esetben az irodalmi értéket korántsem nélkülöző sikerkönyveiből.

A legkedveltebb szerzők ugyancsak 1979-ben regisztrált élmezőnye már szélesebb (a lektür és a klasszikusok felé egyaránt nyitottabb) spektrumot ölel fel, ami egyébként az országos átlagot jellemző izlés-strukturát (főleg az első 5-6 tételig) is erősen közeliti:

Jókai Mór	23	emlités
Berkesi András	19	"
Szilvási Lajos	17	"
Moldova György	9	"
Rajtő Jenő	8	"
Hemingway	6	"
József Attila	5	"
Moravia	5	"
Móricz Zsigmond	4	"
Németh László	4	"

Örkény István	4	említés
Petőfi Sándor	4	"
Stendhal	4	"
szakkönyvek	4	"
Zola	4	"

A listák élmezőnyének bemutatása után ismerkedjünk meg a teljes ("nagyon kedvelt") olvasmányanyag 1965-ös és 1979-es összetételével is. (ld. 5. és 6. táblázatok)

5. sz. táblázat

A legkedveltebb olvasmányok fajta szerinti százalékos megoszlása 1965-ben

Olvasmányfajták (13-14 éves korban)	%
Klasszikus romantika	33
Klasszikus realizmus	15
Klasszikus ifjusági irodalom	9
"Klasszikus kalandregények"	19
Szinvonalas kortárs ifjusági irodalom	14
Kevésbé szinvonalas kortárs ifjusági irodalom	6
Ismeretközlő irodalom	4
Összesen:	100

6. sz. táblázat

A legkedveltebb olvasmányok fajta szerinti százalékos megoszlása 1979-ben

Olvasmányfajták (27-28 éves korban)	%
Klasszikus romantika	8
XIX. sz-i klasszikus realizmus	10
XX. sz-i hagyományos realizmus	16
Modern értékes irodalom	20
Lektür, bestseller	38
Ismeretközlő irodalom	8
Összesen:	100

A 13-14 éves gyerekek legkedvesebb olvasmányainak (ld. 5. táblázat) csaknem felét a klasszikus (főleg magyar) romantika és a klasszikus realizmus alkotásai tették ki, élükön a két legnépszerűbb magyar könyvvel: Gárdonyi Géza: Egri csillagok és Jókai Mór: A kőszivü ember fiai c. regényével. Ehhez járult még a klasszikus (külföldi) ifjusági könyvek (Defoe, Mark Twain, Beecher-Stowe, Kipling stb.) csaknem egytizednyi; s a világirodalom klasszikus kalandregényeinek (Cooper, Karl May, Verne, id. Dumas) mintegy egyötödnyi blokkja. Együttesen a régi (elsősorban XIX. sz-i) irodalom tehát a nagy olvasmányélmények mintegy háromnegyedét tette ki, mig az ujabbkori szinvonalas (főként magyar) ifjusági irodalom csak 14 %-át.

Természetesnek mondható, hogy ugyanezek a fiatalok 1979-re jelentősen megváltoztatták irodalmi - olvasói érdeklődésüket, hisz az eltelt másfél évtized számukra a gyermekkorból a felnőtt korba való végleges megérkezést, a társadalmi munkamegosztás rendjébe való beil-

leszkedést, a családalapitást, az élettapasztalatok jelentős mértékü felhalmozódását stb. jelentette. S a változások valóban jelentősek (ld. 6. táblázat): 1979-es legkedvesebb olvasmányaiknak sokkal kisebb hányada romantikus mü, s a XIX. és XX. sz-i realizmussal együtt is mindössze egyharmada klasszikusnak mondható alkotás. A régi (főleg romantikus) irodalom egykori háromnegyedes arányának egyharmadra való visszaesését még jelentős mértékben (ha nem is teljes egészében) magyarázhatják az eltérő életkori sajátosságok; az ismeretközlő irodalom jelentőségének növekedését ugyszintén.

Bonyolultabb a helyzet, ha a két olvasási korszak preferált olvasmányanyaga között észlelhető értékszintbeli eltérésekre keressük a választ. Erős leegyszerüsitéssel azt mondhatjuk, hogy 1965-ben a legkedveltebb olvasmányok mintegy egynegyede volt esztétikailag kevésbé értékes (ide sorolva - Cooper esetében talán kissé szigoruan - a "klasszikus kalandregény" May Károlyék által képviselt vonulatát is); 1979-ben viszont az olvasmányok csaknem 40 %-a sorolódott az u.n. lektür kategóriába. (Az összevetés azért sem lehet tökéletes, mert csak az immanens, a müvekben benne rejlő értékszint alapján végeztük, s nem tudjuk, hogy ez a befogadás során mennyiben realizálódott - tehát hogy például a klasszikus romantikus müveket az egykori tanulók mennyiben olvasták pusztán kaland-éhségből, vagyis félig-meddig lektür-motivációval.) A lehetőségek sikján azonban kétségtelen a szinvonal-csökkenés, az élvezői, fogyasztói attitüdök erősödése, ugyanis a lektür esetében potenciálisan sem beszélhetünk személyiséggazdagitó, magas nivóju olvasatról.

Az olvasmánybeszerzés strukturája szintén jelentősen megváltozott az eltelt 15 év alatt. Természetes is ez annyiban, hogy az önálló kereset megteremti a könyvvásárlás anyagi fedezetét. Itt azonban többről van szó. Az egyes olvasmánybeszerzési források 1979-es, igénybevétel szerinti rangsorolásában (amit az igénybevétel gyakoriságával emelkedő 1-5 pontszámok segitségével végeztek el a kérdezettek) az otthoni könyvgyüjtemények (4,22 átlag-pontszámmal) kerültek az első helyre, közvetlen utána a könyvesbolt (4,06), majd a munkahelyi könyvterjesztő (2,88), baráti könyvkölcsönzés (2,66), és végül a könyvtár (2,01) következik. (Ez az olvasmánybeszerzési hierarchia szinte teljesen megegyezik az 1978-ban regisztrált országos képpel, azzal a különbséggel, hogy az országos strukturában a könyvtári beszerzés - helyet cserélvén a baráti könyvkölcsönzéssel - nem az utolsó, hanem az utolsó előtti helyet foglalja el.*

Ilyen rangsorolással 1965-ből nem rendelkezünk. Azt azonban tudjuk, hogy kérdezettjeink 13-14 éves korukban ismerőseiktől kb. ugyanolyan arányban szoktak kölcsönkapni könyvet, mint 27-28 évesen; hogy gyerekkorukban is kevesen nélkülözték a családi könyvgyüjteményt; s végül, hogy gyerekkorukban sokkal inkább támaszkodtak a könyvtárra, mint 15 év multán.

Mindezek illusztrálására ismertessünk néhány adatot. 1965-ben a gyerekek kilenctizede mondta, hogy van otthon könyvük, s ez az akkori (mintegy 68 %-os) országos átlagot jelentősen meghaladta. Igaz, hogy ezek a könyv-

* Könyvtárhasználat - falakon kivül és falakon belül. Könyvtáros, 1981. 4. sz.

gyüjtemények rendkivül kicsik voltak: csak az esetek 22 %-ában haladták meg az 50 kötetet.

1979-ben mindössze 2 %-os volt a könyvnélküliek aránya. A kérdezettek 77 %-a rendelkezett 50 kötet feletti (ebből 22 % 300 kötetnél is nagyobb) könyvállománnyal: ezek az adatok szintén jobbak az (1978-ban mért) országos átlagnál. Tehát a kibocsátó szülői ház szerény példamutatása bőségesen kamatozott.

Ez a gyarapodás nem hat nagy meglepetésként, ha figyelembe vesszük, hogy a megkérdezett bácsalmási fiataloknak már 13-14 éves korukban mintegy kétharmada; a 27-28 éves korukban pedig 93 %-a szokott könyvet vásárolni. Az utóbbiak több mint felerésze a kérdezést megelőző évben 500 Ft-nál nagyobb összegért (ebből 23 % 1000 Ft felett) vett könyvet.

A felnőtt fiatalok egynegyede fizet elő valamilyen könyvsorozatra, tulnyomórészt (18 %) "A világirodalom remekei"-re. 61 %-uk házi könyvtárában található valamilyen lexikon, főleg az alábbiak:

Uj magyar lexikon	31 %
Kislexikon	12 %
Természettudományi kislexikon	8 %
Filozófiai kislexikon	7 %
Filmlexikon	5 %
Müszaki lexikon	5 %
Vallástörténeti lexikon	5 %
Világirodalmi lexikon	5 %

Tegyük hozzá, hogy Helyesirási tanácsadó szótárral a kérdezettek 56 %-a; Idegen szavak szótárával 48 %-a, és a Magyar értelmező kéziszótárral 3 %-a rendelkezett 27-28 éves korára.

Néhány magyar költő verseskötete, illetve klasszikus regény vonatkozásában összehasonlitással is élhetünk: ismerjük, hogy 1965-ben és 1979-ben kérdezettjeink közül hányan rendelkeztek ezekkel a könyvekkel (ld. 7. sz. táblázat).

7. sz. táblázat

Szerző, cim	A könyvvel rendelkezők %-os aránya		
	Bácsalmási fiatalok		Országos adatok (1978)*
	1965	1979	
Ady Endre versei	16	49	26
Arany János versei	21	40	**
József Attila versei	16	50	29
Petőfi Sándor versei	41	66	38
Vörösmarty Mihály versei	15	33	**
Gárdonyi: Egri csillagok	60	78	50
Jókai: A kőszivü ember fiai	57	85	53
Mikszáth (bármelyik regénye)	**	73	53
Móricz (bármelyik regénye)	62***	77	45

* Az adatok az OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központja, valamint a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése keretében 1978-ban végzett országos felmérésünk eredményei közül valók.

** Nem rendelkezünk adattal.

*** Az 1965-ös adat csak a Légy jó mindhalálig c. regényre vonatkozik.

A felsorolt könyvek olyan alapmüvek, amelyekről - ideális nézőpontból - elmondható: minden magyar család házikönyvtárában meglenne a helyük. De a valóságban - főleg az országos adatok bizonyitják ezt - ilyen könyv

nem létezik. Az ideális helyzetet leginkább (az 1979-es bácsalmási adatok közül) A kőszivü ember fiai és az Egri csillagok közelitik meg 80 % körüli mutatóikkal. Általános tapasztalat, amely mindkét bácsalmási és az országos adatsorból egyaránt levonható: a regényeknek a verseskötetekét meghaladó elterjedtsége a házikönyvtárakban. További egyértelmü, minden mü esetében érvényesülő tapasztalat, hogy a bácsalmási fiatalok 1979-es házikönyvtáraiban lényegesen megnőtt az egyes könyvek jelenléte 1965-höz képest; valamint 1979-es adataik minden esetben tetemesen meghaladják az országos átlagot. (Az 1979-es bácsalmási és az országos adatok közötti eltérés logikus, hiszen válaszadóink esetében sokat vásárló, nagyrészt 8 általánosnál magasabb végzettségü fiatal emberekről van szó, akik lényegében valamennyien rendelkeznek házikönyvtárral - az országos átlagban viszont az alacsony iskolázottságu öregek, a könyv nélküli és könyvet nem vásárló családok is szerepelnek.) Az 1965 és 1979 közötti növekedés azonban nem volt egyenletes: Petőfi Sándor (a költők között) ugyan abszolut elsőbbséget élvez 1965-ben és 1979-ben egyaránt, de pl. József Attila verseskötete a 3-4. helyről a másodikra lépett elő (a növekedés tehát meghaladta az átlagos ütemet), Arany János pedig elmaradt ettől: a 2. helyről a negyedikre esett vissza.

Egészen másképp alakult a könyvtárakhoz való viszony. (Emlékezünk rá: az olvasmánybeszerzési források közül 1979-ben a könyvtár kapta a legalacsonyabb gyakorisági pontszámot!) Interjualanyaink gyermekkorát erős könyvtárközelség jellemezte: 1965-ben 89 %-uk állitotta, hogy szokott olvasni könyvtári könyveket. Felnőtt korukban (kb. korcsoportjuk országos átlagának megfelelően) pedig már csak 29 %-uk vallotta magát könyvtári tagnak,

(a nők valamivel nagyobb arányban, mint a férfiak); s ezek többsége még a gyerekkorból mentette át ezt a kapcsolatot.

1965-ben a kérdőivet kitöltő bácsalmási tanulók mintegy 90 %-át kitevő könyvtári tagok háromnegyede a községi, egyötöde az iskolai könyvtárt látogatta. 1979-ben a könyvtári tagság az intézmények szélesebb spektrumára terjedt ki, bár az u.n. párhuzamos tagság meglehetősen ritka jelenségnek tünt (35 fiatal mindössze 39 könyvtári tagságot tudott felmutatni). Most is a Bácsalmási Nagyközségi Könyvtár vezetett (20 beiratkozott olvasóval), 10 fő munkahelyi (szakszervezeti, szakmai); 7 fiatal különböző városi, s 2 fő más községi könyvtáraknak volt a tagja. A választék kibővülése természetesen összefügg azzal a ténnyel, hogy többen a felnőtt kérdezettek közül más településekre járnak el dolgozni.

1965-ben a 13-14 éves tanulók egyharmada számolt be arról, hogy családjában felnőtt könyvtári tagok is vannak. (A többi - olvasó - felnőttnek feltételezhetően épp a gyerekek szállitották a könyvtári könyvet.) Az egykori gyerekeknek felnőtt korukra azonban kevésbé akad ilyen könyvszállitójuk, vagyis kisebb a lehetőségük a - különben sem teljesértékü - közvetett könyvtárhasználatra. 1979-ben könyvtárlátogató családtagja 31 %-uknak volt, s ezeknek több mint fele egyuttal maga is könyvtári tag. Ezek a családtagok főleg házastársat jelentenek, néhány esetben testvért, szülőt, s alig-alig gyereket. (A gyerekek zöme még tul fiatal.) 27-28 éves kérdezettjeink tehát épp abban a korban vannak, amikor saját maguk általában <u>már nem, gyerekeik még nem</u> könyvtári tagok, s igy jelentős részük (pontosabban 56 %-uk) nem tart fenn sem közvetlen, sem közvetett kapcsolatot a könyvtárakkal.

KÖZELNÉZETBŐL
(Beszélgetés 12 bácsalmási fiatallal)

V.

Azok a harmincéves fiatalok, akiket mi 1982 tavaszán beszélgetés céljából felkerestünk,* korábban már két kérdőívet is kitöltöttek: 1965-ben, amikor VII.-VIII. osztályosok voltak, és 1979-ben, 27-28 évesen. A két felvétel közötti összefüggéseket a IV. fejezet taglalta - mi most inkább a számok mögé szeretnénk nézni, jellegzetes olvasói portrékkal megismerkedni. Több mint száz névből választottunk ki tizenkettőt. Családi állapotuk szerint volt közöttük hajadon, nőtlen, házas; lakáshelyzet szempontjából szülőkkel élő, albérletben lakó, saját lakással rendelkező; foglalkozásuk szerint elsősorban szakmunkás férfiak, textiliparban dolgozó nők, GYES-en lévő kismamák voltak. A közös paraméterek megléte (életkor, közös általános iskolai mult, és hogy jelenleg is Bácsalmáson élnek) azonban lehetőséget ad arra, hogy idézeteink ne öncélu spekulációk illusztrációi legyenek, s legalább hipotetikus érvényü következtetéseket tehessünk.

A HARMINCÉVESEK GENERÁCIÓJA: LAKÁSKÉRDÉS, GYEREKNEVELÉS - KONTRA OLVASÁS?

Szerencsésnek találtuk a vizsgált életszakaszt, ugyanis az olvasási szokások szervesen illeszkednek a most ki-

* A három fős kérdező brigád tagjai Argejó Éva, Bácskai István és Vidra Szabó Ferenc voltak.

alakuló és rögzülő, döntő vonatkozási keret (saját család!) életviteli stilusformái közé.

Az eredeti általános iskolai felmérés szerint - ha figyelembe vesszük a "jól felelni" akarást is - az ötfoku skálán elhelyezett olvasás-kedveltségi fok még hármasnál is jobb osztályzatu - az alapokat tehát igen kedvezőnek tekinthetjük.

A hallott szavak (vagy minimálisan: a metakommunikativ közvetitők) mindenképpen valamifajta üzenetet, hirt továbbitanak, érzelmeket támasztanak, zsongitanak - a befogadó aktivabb részvétele nélkül is. Az irásbeliség viszont - hordozójától, a mütől függően - feltételezi a konkrét jelfejtési technikán tul az érzékek bekapcsolását, a képzelet igénybevételét. A saját mü létrehozása az olvasás során, az uj világként való átélés megköveteli, hogy az olvasó ki tudja kapcsolni a hétköznapok világát. A GYES-es lévő anyuka környezetétől való teljes elszakadása napközben elképzelhetetlen a percenként felsiró gyerek mellett, s vizsgálni lehetne azt a türési indexet, amelyik azt mutatná, hogy hányszor, milyen időközönként lehet a megszakitott olvasást ujrakezdeni.

Nem az időtényező szerepe a döntő a hétköznapok egész létet elfoglaló durva inváziójával szemben. A hétköznapok mindennapisága, mint uj világ jelentkezik a harminc évesek számára - a ház felépitése, a gyerekek felnevelése nemcsak jelenidejüséget, hanem kimondatlanul is egy elképzelt jövőt tartalmaz. A cselekvés tehát a közvetlen késztetések, gyakorlati szükségek megoldására irányul, s a fantázia funkcionálisan alárendelődik ennek. Ez a kor az, amikor az egyén számára evidenssé válik: létezése nem különálló totalitás, hanem szolgáló alkotóeleme a család, gyerek, továbbélés, kiteljesedés

által megszabott feladatoknak. A bácsalmási sajátosságok szinte akadálytalanul hagyják kiteljesedni ezeket a mechanizmusokat. A közélet csökevényességével, a magukbazárkózással párhuzamosan az aktivitások kiélése főleg a tárgyi szférában, az anyagi javak előteremtésével valósul meg, s ez annyira általános, hogy szinte elvárás jelleget ölt. Például a mintánkban szereplő villanyszerelő beszélgetőpartnerünk emeleti fogadószobájában, ahova ő csak zokniban léphetett be, szakadt ruhájában elmondta, hogy az utóbbi években azért nem jutott ideje olvasásra, mert az emeletes házba kerülésük az összes energiáját lekötötte. Azonban a következő két év is reménytelen a könyvekkel való találkozás szempontjából, ugyanis a szomszédokkal csak akkor lehet "egyenrangu", ha be tud kapcsolódni a futó beszélgetésekbe, aminek szükséges kritériuma a közös téma: az autó megléte.

A lakásokkal kapcsolatban természetesen számos probléma jelentkezik. 1960-1969 között Bácsalmáson csak 209 lakás épült. 1970-1979 között 300 %-kal nőtt az uj lakások száma, de még igy sem beszélhetünk dinamikus fejlődésről. Persze Bácsalmás ötezer emberrel többnek is szállást tudott biztositani (1940-ben), s azóta az ittlakók csökkenési üteme nagyobb volt, mint a lakásoké. Az egy családra jutó 73 m^2-es áltagos lakásnagyság igen magasnak mondható; az épitkezési kedv inkább a nagyobb kényelmet nyujtó, magasabb komfortfokozatu lakások iránti igénnyel járt együtt. Ezt tapasztalhattuk az uj házat épitőknél, s ezzel találkoztunk, mint alapkivánalommal:

"Szerinted hogy nézzen ki a lakás?

- Mindegy, sok variációt el tudok képzelni, a legfontosabb: legyen benne két szoba, fürdőszoba, a többi

már részletkérdés. Legyen beépitett szekrény, legyen sok minden!"

A lakásnak az olvasói attitüd szempontjából is privilegizált szerep jut. Amig az önálló lakásért folynak az erőfeszitések, az abbahagyott olvasás ujrakezdését a kérdezettek a saját otthonba való beköltözéstől teszik függővé. Amint az alábbi példából is kitünik azonban, a fiatalasszony által felvázolt tevékenységlistáról - amelyik tulajdonképpen független attól, hogy a család kinek az otthonában lakik - egyetlen elem sem hiányozhat.

"Minden nap átlagos. Reggel öt órakor kelek, a férjem hat órára megy dolgozni. Van olyan, hogy a gyerekek is fent vannak ilyenkor. Fél hatkor esznek a gyerekek, utána még alszanak. Aztán mosok, rendbeteszem a gyerekeket, aztán én is reggelizek, utána a gyerekek tizóraiznak. Felteszem a gyerekek ebédjét főni, ha van idő, segitek az ebédfőzésnél a konyhában. Mindig ugyanaz, ennivalókészités, mosás. Délben esznek a gyerekek, utána én is megebédelek, elmosogatunk. Utána összeszedem a kimosott ruhákat, ha megszáradtak. Utána megint jön az uzsonnakészités, etetés, aztán jön a férjem, ő teát főz, segit nekem egy kicsit. Egész nap sok a gyerek körül a tennivaló. Ha van egy kis időm, akkor a konyhában segitek. Este a férjemmel, a gyerekekkel foglalkozunk, megetetjük őket, megfürdetjük őket, dajkáljuk őket, játszunk velük, amig el nem alszanak. Utána mi is megvacsorázunk, megmosakszunk és alszunk, nagyon elfáradok."

Estére pedig, amikor a gyerekeket már lefektették, a fáradtság, a családi élet és a köznapi problémák továbbélése, megbeszélése, végiggondolása nem teszik lehetővé a folyamatos, zavartalan olvasást. Igy hiába látszik ugy, hogy ténylegesen lenne ideje olvasni: a

külső körülmények által determinált és kondicionált belső készültségi feszültség meggátolja, átlagos esetben szinte lehetetlenné teszi ezt. A lakás elérése pedig, amelyik funkcionálisan optimális lehetőséget biztositana az egyén "önkiteljesedésének", csak részmegnyugvást jelent: szinte kihivja az ujabb erőfeszitéseket.

Ágyban fekve, tv-nézéssel töltötte a vasárnap délelőttöt a mezőgazdasági gépszerelő, amikor felkerestük. A "tiszta szobában" igy vallott erről:

"Amikor hazajövök, sokszor itt van a papir, hogy nem jó a motor, nem indul a Trabant, nem jó a gyujtás, akkor elmegyek és megcsinálom. Pénzkiegészités, mert amikor idejöttünk ebbe a lakásba 1978-ban, azzal járt, hogy egy kicsit elkényelmesedtünk. A másik házban szabadabban jöttünk, mentünk jobbra és balra, de itten más. Hazajövük, leülök, később vettem észre, hogy ez nem lesz jó, kell egy kis plusz pénz; nem sok az, amit kapunk."

Természetesen a ténylegesen meglévő hiányok megszüntetésének igénye, a jobb körülmények elérése a tevékenységek fontosabb mozgatója. Van, akiben a beszélgetés során tudatosodott, hogy a ház elkészülte után sincs ideje szórakozni, kikapcsolódni, müvelődni. A kézenfekvő ujabb "bünbak": a gyereknevelés.

"Érdekes dolog, hogy a gyerekek miatt semmire sem jut időnk."

"Amikor fiatal ember voltam, akkor sokkal több időm volt. Az az igazság, hogy a családot fenntartani és a házat felépiteni... nem volt könnyü dolog emellett olvasgatni. Este az ember el volt fáradva, napközben örült, hogy néha le tudott ülni, ez igy van. Ez nemcsak faluhelyen van igy, hanem a legtöbb helyen. A fiatalok

házat épitenek, szeretnék, ha mindenük meglenne, akkor nehezebben jut idő olvasásra. Most, hogy felépült a ház, sokkal több időm van. Most nőnek a gyerekek, velük kell foglalkozni. Most se jut több idő olvasásra."

ÉLETHELYZET ÉS OLVASMÁNYVÁLASZTÁS

A fiatalok megterhelése (háztáji, egyéb mellékes, lakásépitési, gyereknevelés, életépitési problémák stb.) mégsem jelenti, hogy ne lennének képesek az u.n. komolyabb müvek által megkövetelt szellemi aktivitásra. Hiszen a"könnyü" olvasmánynak éppen nem nevezhető szakmai könyvek forgatásának gyakorisága nem változik szembetünően. Inkább az érdeklődés beszükülésérol beszélhetünk: a saját világ annyira zsufolttá válik, hogy a konkrét problémák megoldásának kényszere a figyelmet erre a szférára korlátozza.

A szakmai könyveken tul a munkájukról szóló irások kitüntetett figyelemre számithatnak. Például Moldova: A szent tehén c. könyve - a textiliparban dolgozók magas aránya miatt - a községben szinte kötelező olvasmánynak számit. A könyv ismeretét a szakszervezeti bizalmi és a bedolgozó textilmunkás egyként fontosnak tartotta. "Moldovát azért szeretem, mert nagyon realista módon irja le az eseményeket. Életszerüek a dolgai, ő általában riportokra és dokumentumokra alapozza a regényeit. A szent tehenet sikerült nagynehezen megszerezni és elolvasni. Nem tudom, hogy ezeket a könyveket miért nem adják ki nagyobb példányszámban, sokakat érdekel."

"- Miért olvastad el ezt a könyvet? -

- ... a textiliparról szól, nekem is az a szakmám."

Vagy: "Moldova textiliparról szóló könyvét szeretném a közeljövőben elolvasni, nagyon érdekel, az én tapasztalataimat szeretném összehasonlitani az övével."

Az olvasás "környezetét" jelentő tényleges élethelyzet meghatározó erejét "defektes" példákon még inkább tettenérhetjük. Egy fiatal lányról a kérdező a következő jellemzést adta:

"Bérlakásban lakik a szüleivel. Testvérei már mind megházasodtak; ugy tünik, a kérdezett már teljesen beletörődött abba, hogy nem megy férjhez. Ennek megfelelően rendezte be az életét."

Könnyü lenne találgatni ezután, mit olvas, olvasmányától mit vár, de saját szavai igazolják legjobban, hogy választásai szituációjának függvényei, uj szférát felvillantó alkotásoknak kevés esélyük van a kedvező fogadtatásra:

"Mielőtt olvasni kezd egy könyvet, mit vár tőle?
Azt, hogy teljesen lekössön, hogy érdekes legyen, érdekeljen a hős és a másik szereplő sorsa... Fiatalokról, idősekről, gyerekekről általában női témáju könyveket szeretek olvasni. Az ilyen tipusu regényeket kedvelem, mert közel állnak hozzám, és párhuzamot tudok venni a saját életem, családom és a regény között.
- Volt-e már olyan könyv, amely segitett megoldani valamilyen személyes problémáját?
- Volt. Az iró nevére nem emlékszem, a cime azt hiszem ez volt: Terézia, kedves halhatatlan. Egy testvérről szól, akit mindig igénybe vettek a testvérei. Nálunk is igy van: a testvéreim mindig igénylik a segitségemet. Sok mindenben magamra ismertem."

Itt az irásoknak az élet teljesebbé tételét szolgáló gyakorlati feladatokat is el kellene látnia; az ilyen viszonyulás már magában foglalja a lemondást

arról, hogy a reális életben elláthassa a kor és a nem által megszabott funkciókat.

Másik esetünkben a "minden jó, ha a vége jó" motivum (amely különben meglehetősen általános volt kérdezettjeink körében) sajátos felerősödésével találkoztunk, amiben a szeretett, példaképnek tekintett apának a közelmultban bekövetkezett halála is szerepet játszhatott. A Légy hü önmagadhoz c. regény befejezését sérelmezte a középiskolai **biológia-tanárnő**:

"Ez egy fiatal srác életéről szól, sajnos közbejött a háboru és ennek következményei. Szomoru lett a vége, mert meghalt a fiu, pedig ő átélte a háborut, meg is mütötték... jó lett volna, ha életben marad, és leéli azt az életet, amit megérdemelt."

Ezután, mikor a kérdező felvetette, hogy a Rómeó és Julia happy end-kifejlete dramaturgiailag nem lenne optimális megoldás, indulatos kioktatásban részesült:

"Dehogynem lett volna jó! Jó befejezés lett volna, ha felébred Julia és megszöknek. Ebben nincs izgalom, ez fájdalom. Az olvasók is igy érzik, akik átélik."

Talán itt érezhettük a legközvetlenebb kapcsolatot a valódi világ és a könyv világa között. Sajátos szinező momentumként jelenik meg az apával közös eszmerendszer, az apa és a saját szerepe a pártban mint valóság, valamint az ehhez kapcsolódó olvasmányok ugyanazon szinten történő átélése:

"Mi készteti ezeknek a könyveknek az olvasására? Például Lenin müveit miért olvassa?

- Valóban a nevelés. A szüleim hatására, ők is szerették, igy lettem nevelve.

- És a **szocialista** forradalom?

- Ez négy éve jelent meg, nagyon sok fénykép van benne az 1919-es forradalomról és az 1956-ban meghaltakról is.

Szeretem olvasgatni... Van, amikor el is sirom magam, a sok fiatalon, akik meghaltak..." - majd megmutatta a gyerekek elől gondosan elzárt szép, piros könyveit.

A szakmát tanulni más településre került fiatalok kollégiumi elhelyezést is nyertek. (A kettő szorosan összefügg: ahol nem tudtak szállást biztositani, az kiesett a továbbtanulás szempontjából.) A közösségek hasonló kulturális háttere presszíót gyakorolt nemcsak az olvasásra, hanem az olvasmányok kiválasztására is. "Egymásnak ajánlottunk könyveket. Aki azt mondta, hogy ez jó, akkor a másik is megpróbálta, persze izlések és pofonok között különbségek vannak. Nem is az osztályban, inkább a kollégiumban voltak izlésbeli hangadók, a könyveket a gondnokkal beszéltük meg. Szabad időben, tanulókör alatt is olvastunk, a kollégiumban háromszor volt kimenőnk, ha nem mentünk sehová, akkor olvastunk. Különösen télen, amikor nem lehetett kint sportolni."

Az olvasmányélmények megbeszélése inkább a szükebb környezethez, mint a hivatásos olvasmányközvetitőkhöz köthető. E beszélgetések a csoporthovatartozás kifejezésének fontos eszközei is voltak. Az olvasottak megbeszélése baráttal, testvérrel, házastárssal általában nem a müvek esztétikai besorolását hivatott szolgálni, hanem inkább egy olyan kommunikációs aktust jelent, amelyből az derül ki, hogy a beszélgetők mennyire tudták az alkotásokat saját képükre formálni.
"Van egy barátnőm, aki nagyon szereti a verseket, és vele szoktunk a versek értelmezéséről beszélni. Van, amikor neki egészen más a véleménye egy csókról, mint nekem. ... Sokat szoktunk az Elbocsátó szép üzenet-ről vitatkozni, hogy valóban komolyan gondolta-e, hogy végleg elbocsátja. Mindenkinek más a véleménye, szerintem

nem komolyan gondolta, meg akarta ijeszteni Lédát, a barátnőm szerint meggondolta."

Talán nem tulzott belemagyarázás (figyelembe véve, hogy a fenti nyilatkozó egy sikertelen házasság után mondta ezeket) azt állitani, hogy itt valójában már egy olyan "vászonról" van szó, amire az olvasó élete problémáit vetitheti ki.

Viszonylag rendszeres versolvasással egyébként tizenkettőből csak két esetben találkoztunk, ahol ezt a költemények megtanulása, elmondási lehetőségei erősitették. A többiek találkozása e müfajjal a szombat esti Vers mindenkinek c. TV-müsorra korlátozódik. Az egyik kérdezett ugyan a versek szeretetéről beszél, József Attila költeményeit "naturális, szókimondó, jó a versek ritmusa" tulajdonságai miatt kedveli; később azonban (oldottabb légkörben) arra a kérdésre, hogyan viszonyulna ahhoz, ha egy verseskötetet kapna ajándékba, a következőt mondta:
"Nem örülnék neki, nem kérném."

TELEVIZIÓ ÉS OLVASÁS

Nem hagyhatjuk figyelmen kivül, hogy a házaspárok általános esti programja a TV-nézés. (Ez persze nem a harminc év körüliek specialitása.) A megkérdezetteknek lényegében csak ekkor lenne idejük könyvolvasásra. Mi dönt mégis a televizió javára?
"Este hét óra után, vagy hat óra után a televizió a fő, oda-oda pillantunk. Ha jó, akkor hosszabban, ha nem, akkor várjuk, hogy jobb legyen."
"A tévé mellett tudok kötögetni, de olvasni nem. A rádió nem zavar, de a tévé igen."

Az olvasás "egyszemélyes" tevékenység. A könyvbe való elmerülés egyben azt jelenti, hogy az olvasó csak fizikailag van jelen az adott térben, az esetlegesen jelenlévő más személy a könyv hatására a fantázia segitségével kialakitott uj világba már nem fér bele. A jelenlevés, de tudomásul nem vétetés feszültsége nem olyan éles, ha a társ is valami teljes figyelmet lekötő tevékenységet folytat. Talán ez lehet a magyarázat arra is, hogy főleg a párkapcsolatok elején - a közös szférák kiépitésekor - gyakoribb az olvasmányélmények megbeszélése.

"Sokszor volt ugy, hogy én vagy ő olvasott hangosan, később ez elmaradt. Általában megbeszéltem vele a dolgokat."

A TV-nézés sokkal kevesebb energiát kiván. Mig például egy regény olvasása közben a fantázia segitségével felépitett világban a különböző érzékszerveket a képzelet müködteti, koordinálja (esetleg a valóságos cselekvési dimenzióba is átcsuszhat egy-egy gesztus, érzelemnyilvánitás), addig a televizió egy előre felépitett, egyszerre több érzékszervre ható (látás, hallás), majdnem teljesen kész "fogyasztanivalót" tálal. Bár az egyes televiziókészülékek által sugárzott kép minősége más-más lehet (pl. fekete-fehér, ill. szines), s az eltérő kulturális háttér más-más asszociációkat kelthet: az eltérés mégsem annyira lényegbeli, mint az olvasás esetében. Az odafigyelés megszakitása nem jár "katasztrofális" következményekkel: a már megismert szereplők, helyszinek pár pillanat alatt átállitják a nézőt a már látott előző események sinpárjára. Mig egy könyv olvasásának megszakitása után az ujrakezdéshez van szükségünk (szellemi) energiára, addig a televizió esetében a látványtól való megszabadulás kivánja ugyanezt.

Az itéletalkotás a megkérdezett fiatalok körében elég biztos alapon nyugszik: jó könyv, ami tetszik; jó vers, amit értek. Az esztéták, kritikusok véleményét igazából nem veszik figyelembe (ha egyáltalán ismerik): "Berkesit szeretem, tőle sokat olvastam, függetlenül attól, hogy nem ismerik el, nem tudom, miért nem. Nem is néztem utána, mert én elismerem, szerintem jó regényiró. Nekem van saját véleményem, engem nem tudnak a kritikusok befolyásolni. Én magam is kritikus vagyok, el tudom dönteni, hogy jó-e, vagy nem."

Egy másik interjualany válasza arra a kérdésre, hogy milyen legyen a jó olvasnivaló:
"Izgalmas, változatos, szórakoztató, lekösse az embert, mást nem tudok mondani."

Általános volt a belemélyedés hiánya, az átélés felszinessége; az eseményszintü olvasat a mü jellegétől szinte teljesen független. Ahol ettől eltérést tapasztaltunk: az azonosulás ott sem a problémák lényegével, inkább az egyes szereplőknek az olvasóhoz hasonló élettörténéseivel játszódott le. (A háttérben többnyire megoldatlan családi, magánéleti problémák álltak.)

Kézenfekvő a kérdés: komolyabb irodalmi müveknek nincs esélyük "normális" esetben a befogadtatásra? Ezt természetesen nem állitjuk, de mi beszélgetőpartnereink körében egyetlen igazi, az értékes müvekhez felnőni tudó olvasattal sem találkoztunk. A fokozottabb szellemi munkavégzést kivánó müvekhez való viszonyra jellemzők a vizügyi technikumot végzett csoportvezető alábbi szavai:
"Elfáradok, például, amikor A 22-es csapdáját olvastam, egy-egy oldal után gondolkodni kellett. Nem szeretek ugy olvasni, hogy valamit nem értek; rossz az, ha visszza kell lapozni, ez időben hosszadalmas és fárasztó.

A könnyebb könyveket gyorsabban és szebben lehet olvasni, nem kell, hogy átrágjam magam rajtuk."

Ezek után nem lehet meglepő, hogy a könnyebb ellenállás felé törő igények, sok más emberhez hasonlóan, a mi fiataljainkat is inkább a televizió, mint a könyv irányába sodorják.

AZ OLVASMÁNYOK BESZERZÉSE

A megkérdezett fiatalok családjából általában akadt könyvtártag, aki nemcsak magának, hanem a többiek izlésének megfelelő olvasnivalóról is gondoskodott. A mások által kiválasztott-kikölcsönzött könyvtári könyv viszont nem az igényesség legmagasabb fokát jelenti.

Szerencsés, hogy az egy időben a község összes közmüvelődési funkcióját ellátó könyvtár népszerüsége megmaradt; kevésbé jó, hogy az uj müvelődési ház nem vált a müvelődni, kikapcsolódni vágyók törzshelyévé. A könyvtár széleskörü választékot biztosit, s a jelek szerint az árak (köztük a könyvárak) emelkedése az utóbbi időben a vásárlók egy részét is magához kezdi vonzani: "Volt olyan könyv, amiről az ujságban olvastam, megnéztem, milyen. Láttam a könyvesboltban a kirakatban, mentem a könyvtárba, aztán megnéztem, hogy megvan-e. Drága mulatság könyvet venni, ugy érzem." (Pedig mint egyedülálló, szüleinél lakó férfi, meglehetősen jó anyagi háttérrel rendelkezik.)
"Már ott tartunk, hogy 70-80 Ft egy regény ára. Ugy vagyok vele, hogy inkább három forintért kihozom a könyvtárból" - mondta a könyvesbolti eladó.

A vizsgált harmincévesek körében a szakkönyvvásárlás meglehetősen általános volt, de ez nem annyira a

tényleges szakmához, foglalkozáshoz kapcsolódott (ezek a könyvek a vállalat könyvtárában is megtalálhatók), hanem inkább a hobbiként, jövedelemkiegészitésként folytatott tevékenységek inspirálták.

Bácsalmáson nincs nemzetiségi probléma. Ez nem a békés egymás mellett élést jelenti, hanem a nem magyar nemzetiségüek elhanyagolt hagyományát, sajátos kulturájuk megfakulását. (Anyanyelvüket is jórészt feladták!) Az egyetlen még élő hagyomány a bunyevác préló (farsangi bál). Talán nem is lenne ok a békés homogenizálódást nehezményezni, ha nem a háborus kitelepitések egyenes folytatásaként jött volna létre, s ha lett volna átvehető uj értékrend.

A könyvesbolt azonban a még meglévő nemzetiségi igényeket sem tudja kielégiteni, a következő indoklás alapján:

"Nagyon kis raktárkészlettel rendelkezünk, és igy csak magyar nyelvü könyvekből tudunk nagynehezen megfelelő választékot tartani. Mi nem foglalkozunk ilyen könyvekkel. Azt nem lehet, hogy csak szerb nyelvü könyvet tartsunk, akkor már kellene német nyelvüt is, de annyi pénz pedig nincs. Szoktak ilyen könyveket keresni, talán lesz rá lehetőség..."

UTÓSZÓ

VI.

Mint cseppben a tenger, ugy tükröződnek a magyarországi olvasáskultura főbb változási tendenciái* e szükkörü felmérésekben, annak ellenére, hogy vizsgálati terepünk ezuttal egy speciális vonásokkal (nemzetiségi jelleg, több szempontból kedvezőtlen adottság) rendelkező község volt.

A megkérdezett 30 év körüli fiatalok gyerekkorukban az átlagosnál jobbnak mondható, az olvasást nem tiltó, sőt inkább támogató, szerény házi könyvállományokat is felvonultató szülői környezetet mondhattak magukénak, az átlagos szintet legalábbis elérő anyagi és lakáskörülményekkel, végzettségi szinttel rendelkeztek és a felfelé irányuló mobilitásnak egyértelmü jeleit mutatták: mégis felnőtt korukban a gyermekkorhoz képest az olvasási kedv jelentős megcsappanását, a tevékenységek rangsorában való visszaszorulását, az olvasói érdeklődésnek a régi irodalomról a maira, de egyben az értékesebbről a felszinesebbre való áthangolódását, a könyvtárhasználat nagymértékü leépülését, a mindezek mellett a házikönyvtárak örvendetes gyarapodását észleltük. E jelenségek mögött a szoros értelemben vett életkori sajátosságokon, és ezek szükségszerü változásain tulmenően bizonyos életmódváltást sejthetünk. S ez az életmód-

* Ezekről részletesebben:
Nagy Attila: Gyermekek, fiatalok és az irodalom;
Gereben Ferenc: A könyv és az irodalom közönsége.
Mindkettőt ld.: Az olvasás anatómiája, Gondolat K. Bp. 1982.

váltás nem merül ki abban, hogy a **harmincéves** kor felé közeledvén a munka, a család és a gyerekek mellett egyszerüen kevesebb idő és energia marad a müvelődésre, olvasásra; hanem egyuttal a társadalmi értékrend olyan mintáinak átvételét, interiorizálását is jelenti, amely az anyagi javak felhalmozását, a jólétet elébe helyezi a személyiségfejlesztő és kulturális értékeknek. Ezt bizonyitja, hogy 27-28 éves interjualanyaink, amikor az elkövetkező 15 évre szóló terveikről, vágyaikról kérdeztük őket, legnagyobb arányban az anyagiakkal (67 %), illetve a család, a gyerekek boldogulásával (63 %), majd a munkával, szakmai előmenetellel (59 %) kapcsolatos tervekről számoltak be - kulturális, müvelődési célkitüzésről csak egyharmaduk nyilatkozott.

A jelzett változások - mutatis mutandis - általában a "régi" és "mai" gyerekek viszonylatában is mérhetőek voltak: az 1979-es bácsalmási hetedikes-nyolcadikos tanulók kevesebbet olvasnak 1965-ös kortársaiknál, és csökkent körükben a könyvekkel kapcsolatos kommunikációs alkalmak (főleg a felnőttek viszonylatában!) száma is. A könyvtárlátogatók aránya nem csökkent ugyan, de a használat intenzitása igen, s az olvasói érdeklődés változásait egy sajátos infantilizációs (a gyerekkorban bentmaradni akaró) tendencia szinezi át. Ezek a változások is a jelentősen megnövekedett házikönyvtárak kulisszái előtt, a szülők felfelé mutató átrétegződési folyamatainak, az általános anyagi gyarapodásnak - tehát egy felhalmozói értékrend érvényesülésének - közegében játszódtak le.

Tudjuk, hogy ez a felhalmozói (Hankiss Elemér által akvizitiv-dinamikusnak nevezett*)értékrend sok tekintetben a társadalmi előrehaladás motorját jelenti. A művelődésszociológusnak kötelessége azonban figyelmeztetni, hogy a gazdasági-anyagi előrelépésnek (illetve második felmérésünk óta inkább szintentartásnak) nem kis ára van, és hogy a gazdasági-kulturális szféra tartós egyensulyzavarai perspektivikusan nemcsak a társadalmi haladás komplexitását, hanem magát a gazdasági előrelépést és a személyiség egészséges, harmónikus fejlődését is veszélyeztethetik.

* Hankiss Elemér: Érték és társadalom. Magvető K. Bp. 1977. 353-354 p.

István Bácskai - Ferenc Gereben - Attila Nagy:

CHANGES IN READING HABITS AT BÁCSALMÁS

In 1965 Dezső Fekete librarian made a questionary-investigation about reading habits among 13-14 years old primary school pupils living at Bácsalmás (at a large village with a population of 8,5 thousand in the Great Plain). In 1979 and 1982 the workshop for sociology of reading of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology continued this investigation in three ways.

Firstly, in 1979 an other survey was made among the present 13-14 years old primary school pupils; secondly the pupils asked in 1965 were repeatedly interviewed in order to examine what kind of changes have taken place by their age of 27-28-as far their reading habits are concerned. Lastly, in 1982 depth-interviews were made with 12 of the lattest young persons in order to reveal changes (and the background of these changes) more deeply.

According to the results of these survey the approximately 30 years old young people had financial and lodging possibilities beyond the average level, their levels of qualification were beyond the average, they showed unambiguous signs of mobility directing upwards. However, in their adulthood - comparing it to their childhood - their inclination for reading has significantly decreased; their interest for old literature has changed to contemporary reading materials but - at the same time - the interest for materials of great value has been changed by that of shallow literature; furthermore a considerable decrease regarding

library use and a significant increase regarding private book-collections could be experienced.

Generally speaking, the marked changes could also be measured in connection with 'old' and 'contemporary' children: children at Bácsalmás in 1979 read less than their contemporaries in 1965, and even the number of possibilities for communication relating books has decreased. Though the rate of library-visitors has not decreased but the intensity of use has diminished. The changes of reading interest have been coloured by a specific tendency toward infantilization (i.e. a wish to remain in childhood). These changes have taken place in the substance of increased private collections; of adults' mobility processes strongly directing upwards; of a general financial growth (i.e. predominance of an accumulating, 'acquisitive-dinamic' order of value). The study - on several times - refers to national-wide data, thus it comes out from the comparisons that the tendencies of the main changes in the last one and a half or two decades of the reading culture in Hungary are reflected in the restricted surveys made at Bácsalmás.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Előszó 3

II. A vizsgálatok helyszíne: Bácsalmás 7

- A lakosságról, a település dimamikájáról 7
- Pályaválasztási, továbbtanulási lehetőségek 11

III. Gyerekek - régen és most
(A 13-14 éves tanulók olvasási szokásai 1965-ben és 1979-ben) 14

- Gazdagodva fogyatkozók 14
- Tanulás és szabadidő 18
- Könyvvásárlás, házikönyvtár 23
- Könyvtárhasználat, olvasmányválasztás 26
- Olvasás, olvasmányok 29
- Infantilizálódás 31

IV. Mi lett velük?
(Az olvasási szokások változásai 1965 és 1979 között) 38

- Családi háttér, mobilitás, életviszonyok 38
- Az olvasás helye a szabadidő-tevékenységek sorában 41
- Mennyit és mit olvasnak? 44
- Az olvasmányok beszerzése - könyvtár és házikönyvtár 5o

V. Közelnézetből
(Beszélgetés 12 bácsalmási fiatallal) 55

- A harmincévesek generációja: lakáskérdés, gyereknevelés - kontra olvasás? 55
- Élethelyzet és olvasmányválasztás 6o
- Televizió és olvasás 64
- Az olvasmányok beszerzése 67

VI. Utószó 69

Olvasási szokások változása Bácsalmáson /angol/ 73

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

3850

Ára: 15,50 Ft

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár